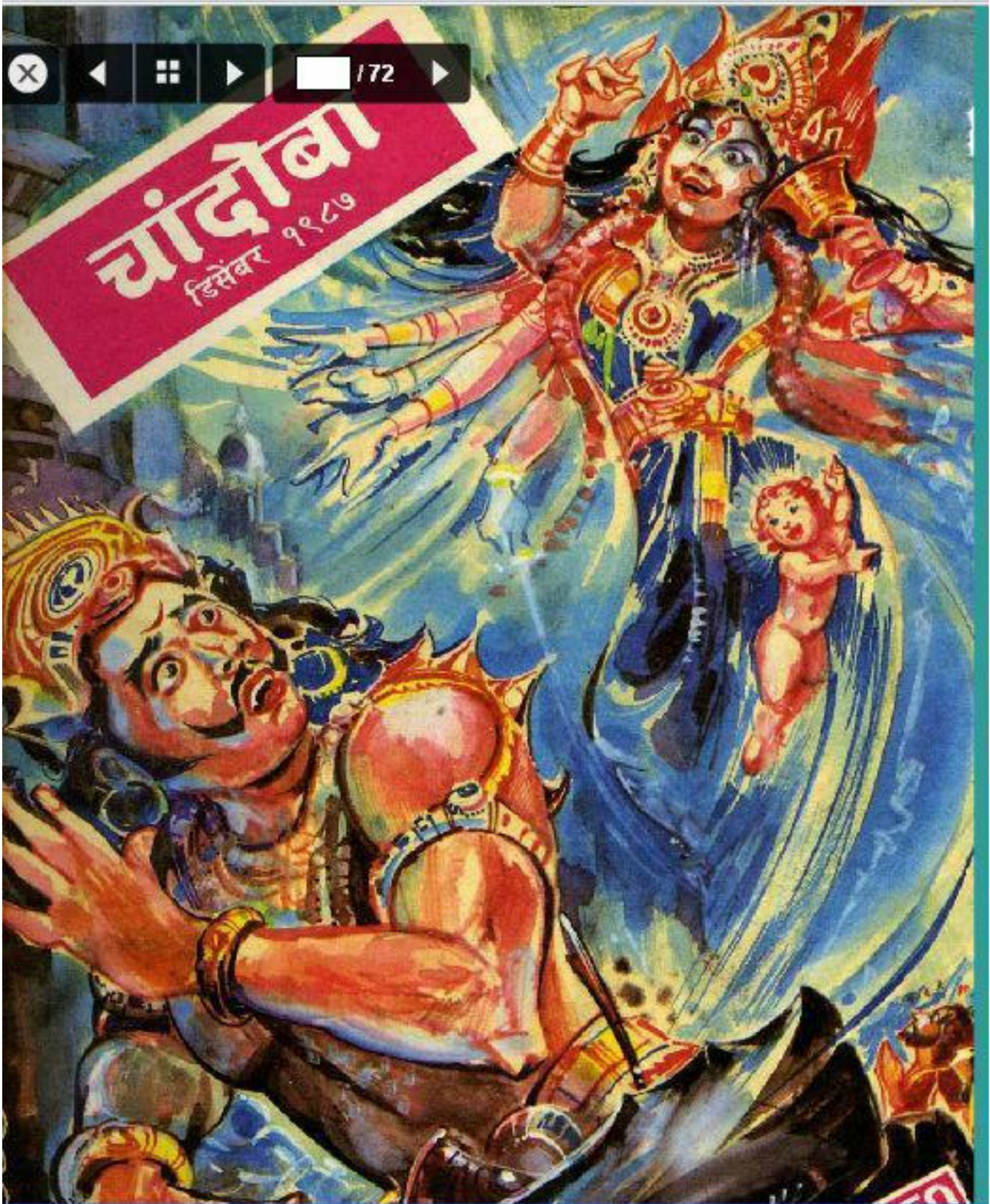

/72
चांदोबा
डिसेंबर १९८७

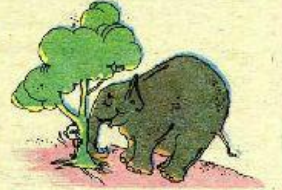
चांदोबातील नवलाई

सागरात नगर

वाढत्या लोक-संख्येमुळे पृथ्वीवर रहायला जागा नाही या अडचणीचा जपानी जीवन-पद्धतीवर काहीही परिणाम होऊ शकणार नाही. कारण टोकियोपासून १५० कि.मि. अंतरावर सागरात एक नगर बांधायला त्यांनी सुरुवात केली आहे. एका बाजूने ५ कि.मि. लांबी असणारे हे शहर मोठमोठ्या खांबांवर आधारलेले असेल. याला दोन लाख मिलियन डॉलर खर्च येईल.

सर्वात उंच हत्ती

हत्तीची उंची सामान्यत: ९-१० फूट असते. परंतु नेपाळच्या शुक्लापांटा वन्यजीवन राखीव जंगलात ११ फूट ५ इंच उंचीचा एक हत्ती आहे. असे मानले जाते की ४५ वर्षे वयाचा हा हत्ती जगातला सर्वात उंच हत्ती आहे. नेपाळ व भारताच्या सीमेवरच्या या जंगलात जवळ जवळ ३००० सांबर आहेत. या हरणांच्या शिंगांना सहशाखा असतात.

लेनिनने वापरलेले घड्याळ

लेनिनने १९१८ पर्यंत जे घड्याळ वापरले ते चांदीचे बनवलेले होते. म्यूनिचमध्ये त्याची किंमत १०३,००० डालर मानली गेली आहे. १९२७ मध्ये बोल्शेविक क्रान्ति झाली; त्यापूर्वी रशियन झार राजांशी संबंधित हे घड्याळ लेनिनने थोडे दिवस वापरले होते. नंतर १९१८ मध्यें जर्मन राजकीय नेता व पार्लमेंटचे सदस्य कार्तिनेकट यांना त्याने हे घड्याळ भेट दिले.

योग चिकित्सा

हृदयरोगापासून वाचण्यासाठी किंवा हृदयरोग चिकित्से-साठी योगाभ्यासाचा कितपत उपयोग होऊ शकेल—यावर संशोधन करण्यासाठी भारतीय व रशियन वैज्ञानिकांनी संयुक्त रूपाने एक योजना बनवली आहे. नव्या दिल्लीतील ऑल इंडिया इन्स्टिटयूट ऑफ मेडिकल सायन्सेसच्या सहयोगाने मॉस्कोची एक संस्था तीन वर्षे हा प्रयोग करणार आहे.

अशोकसुन्दरी

एकदा शिव आणि पार्वती नंदवनात विहार करीत असता, मनातली इच्छा पूर्ण करणारा कल्पवृक्ष शिवाने पार्वतीला दाखवला. कल्पवृक्षाच्या या गुणाची परीक्षा घ्यावी म्हणून पार्वतीने कल्पवृक्षाला, 'मला एक सुन्दर बाळ हवंय' असे म्हटले. दुसऱ्याच क्षणी पार्वतीच्या हातात एक सुन्दर मुलगी अवतरित झाली. तिचे नाव अशोकसुन्दरी असे ठेवले गेले.

अशोकसुन्दरीचे सौंदर्य पाहून हुंडासुर नावाच्या राक्षसाने विचार केला—या मुलीला घेऊन जाऊन तिचे लालनपालन करावे व मोठी झाली की तिच्याशी विवाह करावा. परंतु राक्षसाला अशी बातमी मिळाली की—उर्वशी व पुरुरवा यांचा नातू नहुष याच्याशी अशोकसुन्दरीचा विवाह करून देण्याचे पार्वतीने निश्चित केले आहे. आता काय?—राक्षसाने तावडतोब नहुषला संभाळणाऱ्या दासींच्या शरीरात प्रवेश केला. ती दासी एका रात्री नहुषबाळाला जंगलात घेऊन गेली, पण पुढे काय वाढून ठेवले आहे—याची तिला कल्पना नव्हती. राक्षसाने बाळाला आपल्या बायकोच्या हाती देऊन 'त्याला मारून, मांस शिजवून वाढायची' आज्ञा तिला दिली. राक्षसाच्या बायकोने हे काम आपल्या स्वयंपाकिणीवर सोपवले. ते बालक पाहून तिचे मन वात्सल्याने भरून आले. व तिने मूल वसिष्ठांच्या आश्रमात पोचवले आणि एका जनावराचे मांस शिजवून राक्षसापुढे ठेवले.

वसिष्ठांच्या आश्रमात नहुष वाढला, मोठा झाला. त्याने एका कविच्या तोंडून स्वतःची जीवनकथा ऐकली. आणि वसिष्ठांकडून हे ही जाणून घेतले की अशोकसुन्दरीशी आपला विवाह दैवनिर्णित आहे. तत्काल धनुष्यबाण घेऊन तो अशोकसुन्दरीला भेटायला गेला. तेथे असलेल्या हुंडासूर राक्षसाचा वध करून त्याने अशोकसुन्दरीशी विवाह केला.

सिंहपुरी शहरात शिवराम व केशव नावाचे दोन मित्र रहात असत. आपले शिक्षण पूर्ण झाल्यावर दोघांनीही त्याच शहरात स्वतन्त्रपणे व्यापार करायला सुरुवात केली.

काही दिवसांनी ते एकमेकांना भेटले तेव्हा शिवराम केशवला म्हणाला—"व्यापारात आपण जे भांडवल घातले ते एका वर्षात दुप्पट करू शकलो तरच आपण खरे व्यापारी! आज आपल्या शहरात जे मोठे व्यापारी म्हणवले जातात त्या सर्वांनी—मालात भेसळ करून, वजनात लबाडी करून आणि राजाला कायदेशीरपणे देण्याचा कर चुकवूनच इतकी कमाई केली आहे. आपल्यालाही असेच लवकर श्रीमंत व्हावयाचे असेल तर या लोकांचे अनुकरण करण्यावाचून गत्यंतर नाहीं."

आपल्या मित्राचे भाषण ऐकून केशव हसून म्हणाला—"आपल्याला थोड्या दिवसात जी संपत्ती मिळवायची, ती न्यायाने व्यापार करूनही मिळवता येईल? पापाचा पैसा सुखाचा वाटला तरी कधी कधी खड्यात घालतो. न्यायाने मिळवलेला पैसा अंगी लागतो. कोणी काही म्हणो, आपल्याला अन्यायाचा पैसा नको बाबा!"

हे उत्तर ऐकून शिवराम चिडून म्हणाला—"ऐक, न्याय आणि अन्याय या शब्दांच्या व्याख्या शेवटी आपणच केलेल्या असतात. तुला भीती हीच ना, की—अन्यायाने धन-संग्रह केल्यास मृत्युनंतर नरकात जावे लागेल? नरक नावाची जागा खरोखरीच असते की नाहीं—हेही आपल्याला माहीत नसते—तेव्हा असल्या अर्थहीन गोष्टीवर विश्वास ठेवणे, यासारखा दुसरा नरक नसेल."

या गोष्टीवर जास्त वाद घालणे शहाणपणाचे नाही असे समजून केशव गप्प बसला.

या घटनेनंतर दहा-पंधरा दिवसांनी दोघेही मित्र माल खरेदीसाठी शेजारच्या शहरात गेले.

तेथे दोघेही आपआपल्या कामासाठी निरनिराळ्या बाजारात खरेदी करीत फिरत राहिले. त्या दिवशी ऊन्ह वाढत गेले व त्यामुळे शिवराम थकून गेला. त्याला घेरी येऊ लागली.

मोठ्या मुश्किलीने तो एक एक पाऊल टाकत सावलीची जागा शोधत चालत राहिला. परंतु अचानक कोलमडून खाली पडला.

हे पाहून कोदण्डराम नावाच्या लोहाराने धावत येऊन शिवरामला उचलले व त्याला आपल्या दुकानात घेऊन गेला. तेथे त्याला जमिनीवर झोपवून शुद्धीवर आणण्यासाठीं म्हणून कोदण्डराम त्याच्या तोंडावर पाणी मारू लागला.

थोड्याच वेळात शिवराम हळूहळू शुद्धीवर आला व डोळे उघडून पाहू लागला. तोच त्याला आपल्या समोर पिंजारल्या मिशांचा काळा चेहरा दिसला. त्या माणसाच्या मागेच धगधगलेल्या लोहारी भट्टीत तापत असलेल्या लोखंडी सळयाही त्याने पाहिल्या!

हे दृश्य पाहून शिवरामला वाटले की आपण यमलोकात पोचलो आहेत, आणि तो एकदम भयाने ओरडला.

कोदण्डराम त्याच्या जवळ येऊन काही विचारणार इतक्यात त्याला यमदूत समजून शिवराम एकदम उठून बसला व हात जोडून त्याने विचारले-"मला इथे का आणले आहे?"

कोदण्डरामला वाटले की शिवराम कृतज्ञता प्रकट करण्यासाठी हात जोडत आहे. तो एकदम म्हणाला-"अरे, मला नमस्कार करण्याची काही जरूर नाही. मी आपले कर्तव्य केले." असे म्हणून आपले काम पुरे करण्यासाठी तो भट्टीकडे वळला आणि सळई बाहेर काढून पाहू लागला. ती लाल सळई पाहिल्यांबरोबर शिवरामला वाटले की, आता हा यमदूत आपल्याला सळईने डाग देणार! तो भयाने थरथर कापू लागला व किंचाळून-किंचाळून त्याने दुकान डोक्यावर घेतले! तो म्हणू लागला-"अरे मला छळू नको रे, मी काय पाप केले? मला का डाग देतोस?" हे ओरडणे ऐकून दुकानासमोर रस्त्यावरील लोकांची गर्दी जमू लागली. ते पाहून गर्दीला उद्देशून कोदण्डराम म्हणू लागला-"मी या माणसाला अजिबात ओळखत नाही. चक्कर येऊन रस्त्यावर बेशुद्ध पडलेला मी याला उचलून आणले. आता शुद्धीवर आल्यावर त्याला भ्रम झाला आहे. त्याला वाटत आहे की तो यमलोकात पोचला आहे आणि मी त्याला आता सळईने डाग

देणार आहे, म्हणून तो घाबरून ओरडतो आहे."

त्याच वेळी केशवही तेथे येऊन पोचला. त्याने लोहाराला म्हटले–"हा माझा मित्र आहे. उन्हाने पित्त चढल्यामुळे तो असा ओरडत आहे."

हे ऐकून तिथे जमलेले लोकही खो खो हसू लागले व हळूहळू तेथून निघून गेले.

यानंतर कोदण्डराम जवळ कृतज्ञता प्रकट करून दोघे मित्र आपल्या गावच्या दिशेने निघाले.

रस्त्याने चालता चालता शिवराम म्हणाला–"मित्रा, स्वर्ग आणि नरक या गोष्टीवर तसा माझा विश्वास नाही. पण मला हे कळत नाही की त्या लोहाराची आकृति आणि भट्टीत तापत घातलेल्या सळ्या वगैरे पाहून मी यमलोकात पोचलो असे वाटून मी कसा काय घाबरलो!"

"ऐक शिवराम, तुझ्यासारखा बढाया मारणारा माणूस सुद्धा 'वाईट कर्म केल्याने पाप लागते' या कल्पनेला बळी पडला. वरून किती आव आणला तरी ही कल्पना प्रत्येकाच्या मनात कोठेतरी दडलेली असतेच. तुझ्याच मनात आले की तू मेला आहेस आणि त्या भ्रमात तुझ्या मनातली खरी गोष्ट बाहेर पडली. बरोबर आहे ना?" केशव त्याची समजूत घालत म्हणाला.

"हां मित्रा, तुझे बोलणे एकदम बरोबर आहे." डोके हलवत शिवराम म्हणाला.

"मेल्यानंतर आपण कोठे कोठे पोचतो हे कोणीही पाहिले नाही–ही गोष्ट खरीच. परंतु हे ही तितकेच खरे की नरकाच्या या भीतीमुळे का होईना–बऱ्याच लोकांना आपण केलेल्या दुष्कृत्यांच्या भीतीमुळे इथेच जिवंतपणी नरकाचा अनुभव येतो." केशव म्हणाला.

केशवच्या या म्हणण्यातले सत्य शिवरामला बऱ्याच अंशी पटले आणि यानंतर शिवराम न्याय्य मार्गाने आपला धंदा करून 'एक यशस्वी व्यापारी' म्हणून प्रसिद्ध झाला.

गरीबाचा सल्ला

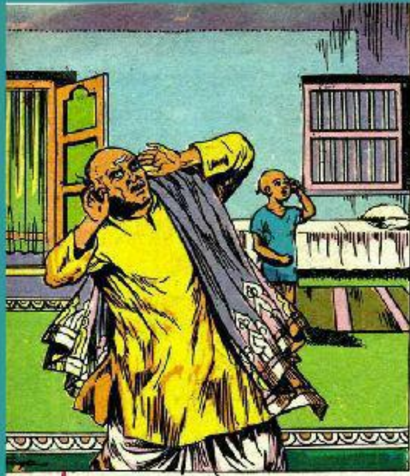
शिवगिरीचा राजा श्रीदत्त ज्या ज्या दिवशी दरबार बोलवी, त्या त्या दिवशी डोकेदुखीने हैराण होऊन जाई. त्याला डोके गच्च बांधून घ्यावे लागे, लेप लावावा लागे. आणि या डोकेदुखीचे कारण–दरबारी विद्वान 'अनिरुद्ध'!

दरबारात अनिरुद्ध निरर्थक श्लोक वाचून, नसत्या गोष्टींची चर्चा करून राजाला व इतर सभासदांना चीड आणत असे. परंतु दरबारी विद्वान म्हणून मागल्या दोन पिढ्यांपासून दरबारात असल्यामुळे राजाही अनिरुद्धविरुद्ध काही बोलू शकत नसे. परंतु त्याच्यापासून आपली सुटका करून घेण्याची संधी मात्र राजा पहात होता.

एक दिवस गौरीशास्त्री नावाचा एक गरीब ब्राह्मण राजाकडे आला आणि म्हणाला–"महाराज, मी कुठेकुठे पौरोहित्य करून बायको व पोराबाळांचा उदरनिर्वाह करतो. देवाने मला इतकी मुले दिली आहेत की सर्वांना दोन वेळचं पुरेसं खाणंही खायची भ्रांत, त्यातच माझ्यासमोर आणखी एक अडचण उपस्थित झाली आहे."

राजा श्रीदत्ताने विचारले–"काय अडचण आहे तुझी?" उत्तरादाखल गौरीशास्त्री म्हणाला–"माझ्या मुलांच्यात एक सहा वर्षांचा मुलगा आहे, तो सकाळी उठल्यापासून रात्रीपर्यंत एकसारखा रडत असतो. त्यामुळे त्रासून मला कधीकधी पळून जावेसे वाटते. आपण मला यातून मुक्त करावे अशी विनंति करायला मी आपणाकडे आलो आहे."

गरीब ब्राह्मणाची ही विनंति ऐकून श्रीदत्ताने विचार केला–काहीही करून त्या पोराला अनिरुद्धच्या गळ्यात अडकवून द्यावे म्हणजे कदाचित् आपलीही अनिरुद्ध-

पासून सुटका होईल. तो ब्राह्मणाला म्हणाला–"ठीक आहे, तु आपल्या मुलाला घेऊन ये. त्याला मी आपल्या ताब्यात ठेवीन आणि तोपर्यंत मी तुला रोजी दहा मुद्रा देत जाईन."

गौरीशास्त्री हे ऐकून फार खूष झाला. आपलं रोजच दु:ख दूर होईल अन् शिवाय रोज दहा मुद्रांची प्राप्ति– आंधळा मागतो एक डोळा, अन् देव देतो दोन! दुसऱ्या दिवशी मुलाला श्रीदत्ताच्या हाती सोपवून गौरीशास्त्री निघून गेला.

अनिरुद्धाला बोलवून श्रीदत्त म्हणाला– "हे पहा पंडितजी, आपण मला एक मदत करावी. या अनाथ मुलाला आपण आपल्या घरी घेऊन जा व याला आपल्या सारखा पंडित बनवून आणा."

"महाराज, यात काय मोठंसं?–हा माझ्यापेक्षाही सवाई झाला आहे–असे उद्‌गार आपल्या तोंडून बाहेर पडतील इतक्या लायकीचा बनवून मी याला घेऊन येईन." असे म्हणून अनिरुद्ध त्या मुलाला बरोबर घेऊन गेला.

दुसऱ्या दिवशी उठल्याबरोबर गौरी-शास्त्रीचा मुलगा आरडा–ओरडा करून रडू लागला. खूप प्रयत्न करूनही अनिरुद्ध त्याला गप्प बसवू शकला नाही. त्या दिवशी पोराच्या रडया–ओरडयाने अनिरुद्धाचे डोके फुटायची वेळ आली. त्यामुळे तो त्यादिवशी दरबारात जाऊ शकला नाही आणि दरबारही त्यादिवशी निर्विघ्नपणे चांगल्या रीतीने पार पडला!

दुसऱ्या दिवशी ही गौरीशास्त्रीच्या मुलाच्या गोंधळामुळे अनिरुद्धने डोके तापले व त्याला दरबारात जावेसे वाटले नाही.

अशा प्रकारे एक आठवडा पूर्ण होण्याच्या आत डोके फिरून अनिरुद्ध कुठे तरी निघून गेला.

या घटनेनंतर श्रीदत्तासमोर आणखी एक समस्या उपस्थित झाली. ती अशी– शिवगिरी राज्याच्या वरच्या भागातील सुंदरगिरी नावाच्या विशाल राज्यात

दरवर्षी क्षत्रीयांना उचित अशा निर-निराळ्या चढाओढी होत असत. श्रीदत्ताच्या दोन्ही पुत्रांना या चढाओढीचे निमन्त्रण मिळाले होते परंतु ते सर्व चढाओढीत हरले–त्या सर्व विद्यांत सुंदरगिरीचा युवराज पहिला आला.

श्रीदत्तच्या मुलांनी सुंदरगिरीच्या राजाची निन्दा करून त्याच्यावर असा आरोप केला की – या चढाओढीत पक्षपात केला गेला आणि राजाने सर्वांना फसवले. यावर सुंदरगिरीच्या राजाला राग आला व त्याने शिवगिरीवर हल्ला करण्याची घोषणा केली.

श्रीदत्ताला आता विचार पडला की, हा धोका कसा टाळावा? एकतर सुंदरगिरी राज्य शिवगिरीपेक्षा तिप्पट मोठे होते आणि ते राज्य वरच्या पातळीवर वसलेले असल्यामुळे शेतीसाठी लागणाऱ्या पाण्याचा पुरवठा शिवगिरीला सुंदरगिरी-कडूनच होत असे. त्यामूळे अशा संपन्न व शक्तीशाली राज्याचे शत्रुत्व पत्करणे म्हजेच युद्धात पराजित होऊन जंगलात पळून जाण्याची पाळी येणे होय.

या गोष्टीचा परामर्श करण्यासाठी श्रीदत्ताने राज्यातल्या सर्व प्रमुख व्यक्तींना बोलावून घेतले.

ही वार्ता गौरीशास्त्रींच्या कानी आली. आणि ते राजाला भेटायला गेले.

राजा श्रीदत्त गौरीशास्त्रींना म्हणाला– "पंडितजी, आपल्या मदतीने गेल्या दोन पिढ्यांपासून आम्हाला त्रास देणाऱ्या माणसाकडून मी स्वत:ला मुक्त करून घेतले. आता माझ्यापुढे युद्धाचे संकट उभे आहे, यातून पार पडायचा उपाय सांगा. या समस्येवरील निदानही कदाचित आपल्या डोक्यांतून उगवेल."

"महाराज, मला काही हे फार मोठे संकट आहे असे वाटत नाही. अनेक मुलांच्या जबाबदारीसाठी परिस्थितीशी झगडताना बहुधा रोजच माझ्यासमोर

अशा समस्या उभ्या रहात असतात, इतरांची मदत न घेता मी स्वतःच ही संकटे सोडवीत असतो." गौरीशास्त्री म्हणाले.

"ते कसे काय?" श्रीदत्तने विचारले.

"माझी मुले इतर मुलांशी खेळताना कोणा ना कोणा मुलाशी मारामारी करतात, त्यांना पिटून काढतात आणि रोज नवा झगडा, नवी भांडणे उपस्थित करतात. त्या मुलांचे आईबाप माझ्या घरापुढे येऊन आरडा–ओरड करतात. पण मी आणखी रागावून त्यांच्याशी भांडत बसत नाही. उलट मोठ्या शांतीने त्यांना समजावून ही भांडणे निवारतो. आपल्यापुढील समस्या काहीशी याच प्रकारची आहे, नाही का?" गौरीशास्त्री म्हणाले.

श्रीदत्ताला गौरीशास्त्रींच्या भाषणाचे मर्म समजले. त्याने दुसऱ्याच दिवशी सुंदरगिरी राजाला भेटून निवेदन केले– "माझी मुले अज्ञानाने व विचार न करता जे कांही बोलली व त्यांनी जे काही केले त्याबद्दल मी आपली क्षमा मागतो. मी आपल्याला माझा भाऊच मानतो. आपण माझ्या राज्यावर हल्ला करणारच असाल तरीही मी मात्र आपल्यासमोर युद्धाला उभा रहाणार नाही. मी माझे राज्य आपल्या हाती देऊन टाकीन."

श्रीदत्तचे हे भाषण ऐकून सुंदरगिरीचा राजा आनंदला आणि त्याने युद्धाचा विचार सोडून दिला.

काही वर्षे निघून गेली. आता श्रीदत्तने विचार केला की राज्य मुलांपैकी एकाच्या हाती सोपवून स्वतः निवृत्त व्हावे. परंतु त्याच्यापुढे प्रश्न पडला की राज्य कोणाला द्यावे? कारण त्याची मुले जुळी होती. दोघेही राज्यासाठी झगडू लागले. गौरीशास्त्रींच्या सल्ल्यानुसार राजाने राज्याचे दोन तुकडे करून दोन मुलांना दिले.

अशा प्रकारे गौरीशास्त्रींनी राज्याच्या अडचणी मोठ्या कौशल्याने सोडवल्या. म्हणून प्रसन्न होऊन राजाने गौरीशास्त्रींना अनेक मूल्यवान भेटी देऊन त्यांची गरिबी हटवली.

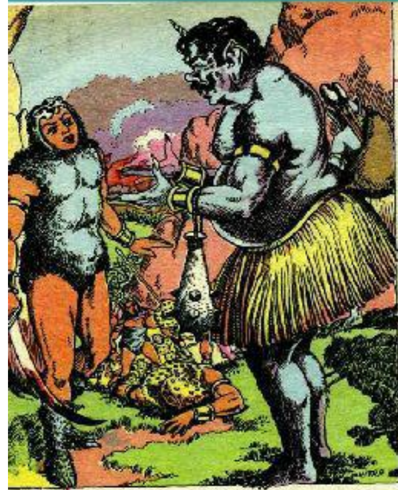

[१८]

[उग्रदत्ताने अग्निद्वीपाहून आपल्या पालनकर्त्या पित्याला-उग्राक्षाला-ताबडतोब मदतीला येण्याविषयी निरोप पाठवला. निरोप पोचताच उग्राक्ष नावा घेऊन आपल्या राक्षससेनेसह अग्निद्वीपाकडे निघाला. एक दिवस आणि एक रात प्रवास केल्यावर समुद्राच्या ऐन मध्यावर असतानाच एक भयंकर पक्षी वेगाने त्यांच्यावर हल्ला करायला आला. पुढे वाचा.]

तो भयंकर पक्षी पाहताच राक्षस घाबरले. पण उग्राक्ष ओरडून म्हणाला–"ऐका. तुम्ही आपआपल्या मशाली तेलात बुडवून पेटवा." दुसऱ्याच क्षणी सर्वांनी आपल्या मशाली पेटवल्या. पक्ष्यावर बसलेल्यांनी आकाशात उंचावर उडत नावांतील राक्षसांवर भाले व मोठमोठ्या दगडांचा वर्षाव सुरू केला. अशा प्रकारे एक तासभर युद्ध झाल्यावर पक्ष्यावर बसलेल्या व्याघ्रचर्मधाऱ्यांनी त्या पक्ष्याला एकदम खाली अशी झेप घ्यायला लावली की जणू काही ते नावांवरच उतरणार आहेत. पण पुन्हा एकदम वर झेपावत त्यांनी विकट हास्य केले व शेवटी ते अग्निद्वीपाकडे निघून गेले.

काय कारण होते कुणास ठाऊक, पण त्या दिवशी व रात्रीही पुन्हा काही व्याघ्रचर्मधाऱ्यांनी राक्षसांवर हल्ला केला नाही.

तिसऱ्या दिवशी सूर्योदयाच्या सुमारास नावा अग्निद्वीपाजवळ पोचल्या.

"नावा अजून जरा पश्चिमेकडे जाऊ देत. तेथे दोन पेटत्या अग्निपर्वतांच्या मधे एक खिंड आहे. त्या भागात आपण किनाऱ्याला लागू आणि खिंडीतून पुढे आपण द्वीपाच्या मध्यभागात जाऊ शकू." राक्षसांना मार्गदर्शन करण्यासाठी आलेल्या अस्वलचर्मधारीने सांगितले.

त्याच्या सूचनेनुसार नावा किनाऱ्याने आणखी थोड्या पुढे गेल्या, तेव्हा त्यांना दोन अग्निपर्वतांमधील लांब खिंड दिसली. उग्राक्ष व अस्वलचर्मधारींच्या कल्पनेप्रमाणे ती खिंड निर्जन नव्हती! खिंडीच्या तोंडाशीच त्या भागावर अधिकार जमवलेल्या व्याघ्रचर्मधाऱ्यांशी अस्वलचर्मधाऱ्यांची भीषण लढाई चालू होती. काही भयंकर पक्षीही खिंडीच्या टोकाशी पोचलेल्या अस्वलचर्मधाऱ्यांवर हल्ला करीत होते.

राक्षस नावांवरून उतरून किनाऱ्यावर पोचले. खिंडीत लढणाऱ्या अस्वलचर्मधाऱ्यांमधून वाट काढत व्याघ्रचर्मधारी आता द्वीपाच्या आतल्या भागाकडे पळू लागले. अस्वलचर्मधारी हाती आलेल्या शत्रूंना मारत राक्षसांजवळ येऊन पोचले. त्या सर्वांच्या पुढे असलेल्या एका अस्वलचर्मधाऱ्याकडे पाहून रुद्राक्ष चकित झाला व त्याने विचारले–"अरे उग्रदत्ता, हे काय सोंग केलं आहेस तू?" आणि असे विचारतच त्याने हाताला धरून उग्रदत्ताला आपल्या खांद्यावर घेतले.

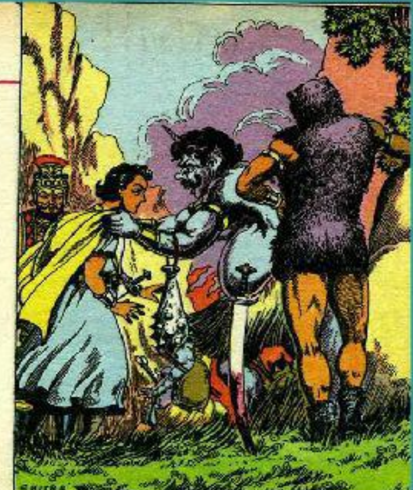
आपला प्रबळ शत्रु एकपाद याच्याशी लढायला राक्षस मदतीला आले हे पाहून अस्वलचर्मधाऱ्यांना फारच उत्साह आला. उग्रदत्ताने आपल्या शत्रुपक्षाच्या ताकदीबद्दल थोडक्यात रुद्राक्षाला सांगितले व अस्वलचर्मधारींचा नेता कन्ध याचा परिचय करून देत म्हटले-"हेच या लोकांचे नेता आहेत. यांनीच व्याघ्रचर्मधाऱ्यांपासून माझे रक्षण केले."

कन्धने रुद्राक्षास नमस्कार करून म्हटले– "तुमच्या येण्यामुळे आम्हाला पहाडी गुहा अन् भुयारातल्या अंधारात जगण्यापासून मुक्ति मिळाली. एकपादासारखा क्रूर प्राणी भविष्यातही कधी उत्पन्न होणार नाही. केवल गुलामांच्या जिवावर ऐषआराम करून, देशावर अधिकार चालवून जगणाऱ्या एकपाद आणि त्याचे मित्र नागवर्मा व करवीर यांचा आपण अन्त करू शकलात तर या अग्निद्वीपाचे कल्याण होईल.

"मग आता उशीर कशाला? आपण तावडतोब त्याच्या किल्ल्याला वेढा घालू या. तुमच्या लोकांनी फक्त आम्हाला रस्ता दाखवावा." उग्राक्ष आपल्या मानलेल्या मुलाला खांद्यावरून उतरवत म्हणाला.

"हे काम तडकाफडकी होणारे नाही. आपण यावर विचार-विनिमय करू. सध्या चन्द्रसेना नावाची एक राजकुमारी त्याच्या ताब्यात आहे. आपण हा विचार केला पाहिजे की आपल्या उद्योगामुळे तिला कोणताही धोका पोचू नये. याशिवाय त्या देशातून पळून आलेले तुमच्या देशाचे लोक सांगत आहेत की, अरुद्र नावाचा तुमच्या देशातला एक माणूस सदासर्वदा शत्रूच्या मागेमागे चालत तुमची सारी रहस्ये त्यांना सांगत असतो." कन्ध म्हणाला.

अरुद्र फितुर झाल्याची बातमी ऐकून रागाने डोळे लाल करीत व हुंकार भरत रुद्राक्षाने विचारले–"रुद्र कुठे आहे?"

रुद्र बिचारा घाबरत घाबरत रुद्राक्षासमोर येऊन उभा राहिला.

"अरे, अरुद्र कसा फितुर झाला! तो तर तुझा जिगरी दोस्त आहे ना?" उग्राक्षाने विचारले.

"केवळ मीच नव्हे, तर उग्रदत्त सुद्धा त्याचा प्रिय मित्र आहे. बहुधा चन्द्रसेनेशी विवाह करता यावा म्हणून आपल्याला दगा देऊन तो शत्रुपक्षाला जाऊन मिळाला असावा." घाबरल्या स्वरात रुद्राने उत्तर दिले.

"चन्द्रसेनेचा विवाह माझ्या मुलाशीच होईल. तो विवाह कोणीही रोखू शकणार नाही. त्या अरुद्राची खांडोळी करून मी जमिनीत गाडून टाकीन." उग्राक्ष गरजला.

"उग्राक्ष, शांत व्हा. आतापर्यंत एक रहस्य मी आपणापासून गुप्तच ठेवले. एकपादाचा वध करणे वाटते तितके सोपे नाही. त्याच्याजवळ एक अद्‌भुत शक्ति आहे. ती अशी की—त्याचे रक्त कोणी पाहिले किंवा त्याने कोणाचे रक्त पाहिले तरी ती दुसरी व्यक्तीच निश्चितपणें मरून जाते." कन्धाने उदास स्वरात ही माहिती पुरवली.

कन्धाच्या गोष्टी ऐकून उग्राक्ष चांगलाच भडकला. त्याला प्रथम याचा अर्थच समजला नाही, पण जेव्हां नीट सर्व गोष्टी लक्षात आल्या तेव्हा त्याला विस्मय वाटला. तो म्हणाला—"हे कन्ध, मी अशी गोष्ट कधीच ऐकली नाही. आता एक थेंबही रक्त न येऊ देता एकपादाचा वध कसा बरे करावा!"

"आपल्यापैकी काहींना मरायला तयार व्हावे लागेल. डोंगराच्या शिखरावरील त्याचा किल्ल्यात घुसणे ही काही मोठी कठीण गोष्ट नाही. आमच्याजवळही काही भयंकर पक्षी आहेत, त्यामुळे आपला शत्रु पक्ष्यांच्या मदतीने आपल्याला रोखू शकणार नाही. तुमच्या अनुचरांपैकी कोणीही राक्षस त्यांना गुंडाळून चेंडूसारखे फेकून देऊ शकतो. परंतु आपण किल्ला जिंकून एकपादाला पकडायला जाऊ, तेव्हाच आपल्याला खरा धोका आहे. तो स्वतःच आपल्या शरीरावर तलवारीने एकादी जखम करून घेऊन आपल्या समोर आला तर आपल्यापैकी कोणीही तेथून जिवंत परत येऊ शकणार नाही." कन्ध म्हणाला.

"तो खूप शक्तिवान् सुद्धा आहे?" उग्राक्षने विचारले.

"शक्तिवान्? हुँ! तो तर अगदी दुर्बल आहे. शिवाय तो लंगडाही आहे. तो हाती सापडला तर दहा वर्षांचा मुलगाही त्याला किल्ल्याच्या भिंतीवरून खाली ढकलू शकेल." कन्ध म्हणाला.

"माझ्या अनुचरांपैकी काही मरायला जरूर तयार होतील. आपण जेव्हा किल्ल्यात प्रवेश करू तेव्हा त्याला शोधत त्याच्या मागे लागू. सर्वात पुढे असणारा सैनिक त्या दुष्टाला पाहून किंचाळून मेला तरी हरकत नाही. आपण बाकी सर्वजण डोळे मिटून घेऊन त्याला घेरू आणि त्याला मारून टाकू." उग्राक्षने सुचवले.

"चांगली गोष्ट आहे. पण यानंतर जेव्हा आपण डोळे उघडू तेव्हा लगेच आपल्याला रक्त दिसेलच ना?" कन्धाने विचारले.

"ही कठीण समस्या आहे खरी. आत्ता इथे आपण त्यावर फार गंभीरपणे विचार करू शकणार नाही. त्याचा वध केल्यावर काय ते पाहून घेऊ. आता प्रथम किल्ल्याकडे निघू या." असे म्हणून उग्राक्षाने पाऊल उचलले.

अस्वलचर्मधारी रस्ता दाखवत चालू लागले. सर्वजण खिंडीत थोडे पुढे गेले, नंतर डाव्या बाजूच्या पर्वतपायथ्याच्या ओबडधोबड दगडांवरून शिखरावर असलेल्या किल्ल्याच्या रोखाने चालू लागले.

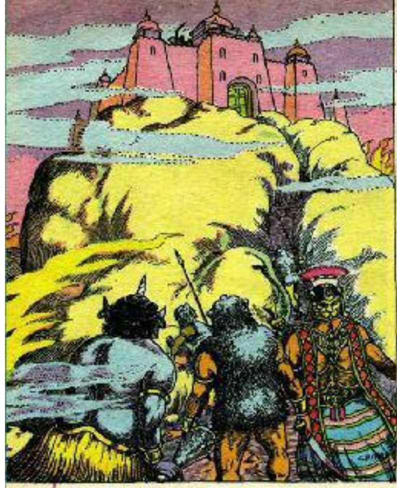
जाण्यासाठी रस्ता असा नव्हताच. सर्वत्र लहान-मोठे दगड-धोंडे नि कांटेरी झुडपे. किल्ला बऱ्याच उंचावर होता. मधून मधून पाण्याचे छोटे प्रवाह वहात होते. त्या पाण्याने अनेक ठिकाणीं पाय घसरायला होत होते. एका ठिकाणी स्वच्छ पाणी

दिसले. सर्वांनी आपली तहान भागवून घेतली. दमले तरी वाटचाल चालूच होती. थांबून तरी करणार काय? आकाशात भयंकर पक्ष्यांचे कुठे नामोनिशाण ही नव्हते आणि व्याघ्रचर्मधाऱ्यांचा आवाज ही कुठे ऐकू येत नव्हता. सर्वत्र शांतता पसरली होती!

"एकपादाने काहीतरी कारस्थान केले असावे. सर्व अंगाला रक्त फासून किल्ल्याच्या भिंतीवर अचानक पुढे येऊन आपणा सर्वांना मारून टाकण्याची त्याची योजना असावी." कन्ध म्हणाला.

ऐका पुढे चालणारे सोडून बाकी कोणीही किल्ल्याच्या भिंतींकडे पाहू

नका." उग्रदत्ताने ओरडून सर्वांना सचेत केले.

अशा प्रकारे आपसात निर्णय घेऊन ते जेव्हा किल्ल्याच्या तटाजवळ पोचले, तेव्हा त्यांना काही कोलाहल ऐकू आला. तरीही त्यांच्यापैकी कोणीही डोके उचलले नाही. थोडयात वेळात एकपादाचा आवाज एकाद्या घंटेसारखा. निनादला–"पहा, सुदर्शनची कन्या चन्द्रसेना हिला मी किल्ल्यावरून खाली फेकत आहे."

एकपादाचा आवाज ऐकून उग्राक्षा-बरोबरच्या सर्वांना आश्चर्य वाटले. तरीही कोणी समोर पाहिले नाही. इतक्यात किल्ल्याचा द्वारातून ओरडा ऐकू आला.

"फितुरी, दगा!" पुन्हा ऐकू आले–"उग्रदत्त, चन्द्रसेनेने सोडलेल्या दोरांच्या सहाय्याने वर या. एकपादाला कातडयाच्या थैलीत बंद करून तिचे तोंड बांधून टाकले आहे. आता आपणा सर्वांना भिण्याचे काहीच कारण नाहीं. पण द्रोही नागवर्मा आणि करवीर इथेच कुठेतरी टपून बसले असण्याची भीती आहे." असे म्हणत अरुद्राने सर्वांना सावध केले.

दुसऱ्याच क्षणी तलवारींचा खणखणाट ऐकू आला, एका हातात तलवार उंच उचलून चन्द्रसेना ओरडली–"अरुद्र करवीराशी लढत आहे. हा पहा, हाच तो फितुर नागवर्मा." असे म्हणून चन्द्रसेनेने किल्ल्याच्या आवारांत खाली उडी मारली.

उग्रदत्त व उग्राक्षाने आपल्या अनुयायांना सावधानतेचा इशारा दिला आणि चन्द्र-सेनेने तटावरून सोडलेल्या दोरांना धरून भराभर वर चढू लागले. यानंतर किल्ल्यात उतरल्यावर त्यांना दिसले की अरुद्र करवीराशी आणि चन्द्रसेना नागवर्माशी लढत आहेत. हे दृश्य पाहून उग्राक्षाचा आनन्द गगनात मावेना. तो म्हणाला–"चन्द्रसेना, पहा मी आलो. तू आपला क्षत्रीय वंश धन्य केलास. तुझ्या होणाऱ्या सासूलाही व्याघ्रचर्मधाऱ्यांशी लढताना पहाण्याची संधी मला मिळाली होती."

असे म्हणून उग्राक्ष आपली दगडी गदा नागवर्मावर फेकणार तोच चन्द्रसेनेची तलवार नागवर्माच्या छातीत घुसली. तो ओरडून मागच्या मागे कोसळला. राक्षसदल आलेले पाहून करवीराने पळायचा प्रयत्न केला, तोच अरुद्राने त्याच्या छातीत भाला मारला आणि तोही खाली पालथा पडला.

हे पाहून कन्धाच्या शरीरात उत्साह संचरला आणि ज्या थैलीत एकपादाला बंद केले होते ती थैली उचलून तो म्हणाला–"एकपाद, तुला ऐकू येत आहे का? हे बघ मी तुला आत्ताच ताबडतोब या पेटत्या अग्निपर्वताच्या तोंडात फेकत आहे. तुला आणि सर्व जगालाही छान' आराम मिळेल." असे म्हणून तो जवळच्या अग्निपर्वताकडे पळत सुटला.

"मी आपल्याशी फितुरीचे सोंग केले म्हणूनच एकपादाने माझ्यावर विश्वास ठेवला. एकपादाने असे कारस्थान केले होते की तो चन्द्रसेनेच्या जिवाला धोका असल्याची सूचना देऊन स्वतःच्या शरीरावर जखम करून आपणा सर्वांना खतम करणार होता. मी पण योग्य संधीची वाट पहात होतो, व ती मिळताच मागल्या बाजूने त्याच्यावर हल्ला करून त्याला कातडी थैलीत बंद करून टाकले." अरुद्राने सांगितले.

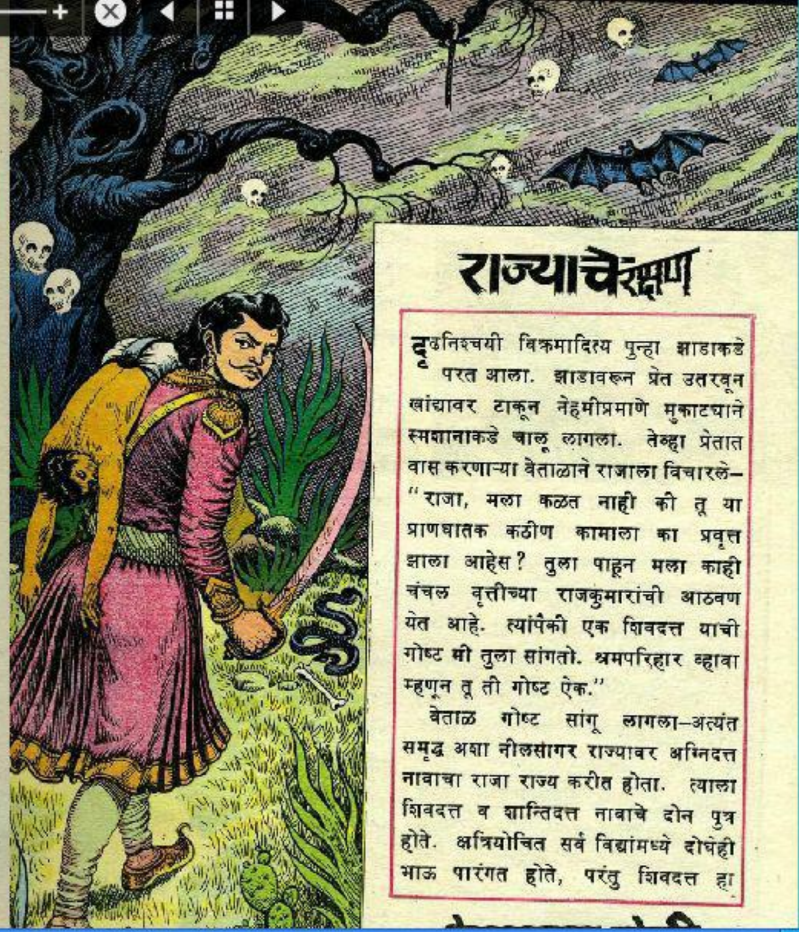
त्याची बुद्धिमत्ता पाहून सर्वांनी एकस्वराने त्याची 'वाहवा' केली.

उग्रदत्त, उग्राक्ष व चन्द्रसेना आपल्या परिवारासह आपापल्या देशी पोचले. तेव्हा चित्रसेन ऊर्फ सामन्तराजा सुदर्शन फारच आनन्दित झाला. एका शुभ मुहूर्तावर उग्रदत्त व चन्द्रसेनेचा विवाह थाटामाटात साजरा झाला.

या विवाहासाठी कन्ध अमूल्य उपहार घेऊन कपिलपुरला आला होता.

उग्रदत्त आपले श्वशुराचे सामन्त राज्य आणि आपल्या पालनकर्त्या पित्याचे अरण्य राज्य या दोन्हींचा राजा बनला व त्याने अनेक वर्षे सुखाने राज्य केले. (समाप्त)

राज्याचे रक्षण

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य पुन्हा झाडाकडे परत आला. झाडावरून प्रेत उतरवून खांद्यावर टाकून नेहमीप्रमाणे मुकाट्याने स्मशानाकडे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात वास करणाऱ्या वेताळाने राजाला विचारले–"राजा, मला कळत नाही की तू या प्राणघातक कठीण कामाला का प्रवृत्त झाला आहेस? तुला पाहून मला काही चंचल वृत्तीच्या राजकुमारांची आठवण येत आहे. त्यांपैकी एक शिवदत्त याची गोष्ट मी तुला सांगतो. श्रमपरिहार व्हावा म्हणून तू ती गोष्ट ऐक."

वेताळ गोष्ट सांगू लागला–अत्यंत समृद्ध अशा नीलसागर राज्यावर अग्निदत्त नावाचा राजा राज्य करीत होता. त्याला शिवदत्त व शान्तिदत्त नावाचे दोन पुत्र होते. क्षत्रियोचित सर्व विद्यांमध्ये दोघेही भाऊ पारंगत होते, परंतु शिवदत्त हा

अधिक विनयशील व दयाळू होता. यामुळे सर्वांचे त्यांच्यावर जरा अधिक प्रेम होते. राजाला वाटे की थोड्याच दिवसात शिवदत्त राज्यकारभारात आपला चांगला मदतनीस बनेल. परंतु शिवदत्त आपला सर्व वेळ वेद, श्रुति, पुराण यांच्या पठनात आणि ईश्वरचिंतनात व्यतीत करीत असे.

काही वर्षानंतर–राज्यरक्षणाचे कार्य जास्त बळकट व जास्त पद्धतशीर करण्याचे काम सोपवायचे आणि शिवदत्ताला युवराज्याभिषेक करायचा असा अग्निदत्ताने विचार केला. याला एक कारणही होते–त्यावेळी शेजारील सौराज्य नावाच्या राज्याचा शासक नीलसागर राज्य बळकावण्याचे कारस्थान करीत होता.

अग्निदत्ताच्या आज्ञेने शिवदत्ताला ही वार्ता मंत्र्यांनी सांगितली. परंतु या वार्तेने शिवदत्ताला थोडाही संतोष वाटला नाही. उलट 'अशा प्रकारच्या शासनकार्यात आपल्याला थोडी सुद्धा रुची नाही' असे स्पष्ट उत्तर त्याने मंत्र्याला दिले.

यावर आश्चर्याने मंत्री म्हणाला–"युवराज, आपणाकडून असे उत्तर येईल अशी कल्पनाच मी केली नव्हती. आपल्या सर्व प्रजेचीही आपल्याला 'युवराज' म्हणून पहायची इच्छा आहे."

"मी एकदा स्पष्टच सांगितले ना, की मला राज्याचा थोडाही मोह नाही?" शिवदत्त म्हणाला.

"आपण राजाला शासनकार्यात थोडीही मदत करणार नाही–ही बातमी आपल्या शत्रूला कळली तर तो आपल्या राज्यांत काही कारस्थान करण्याचीही शक्यता आहे." मंत्री म्हणाला.

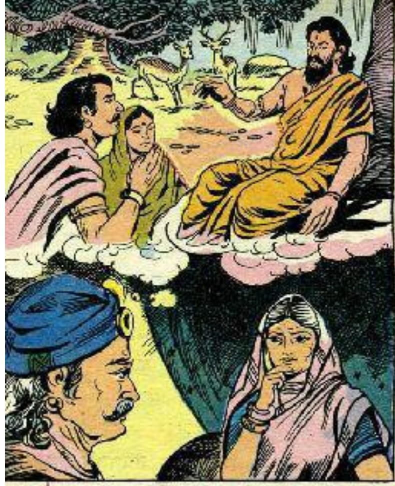
"काहीही होवो, मला याच्याशी काही कर्तव्य नाही. माझे असे मत आहे की आपण माझ्या धाकट्या भावालाच 'युवराज' घोषित करावे. राजा होण्याची माझी मुळीच इच्छा नाही. मला राज्यकारभारांत थोडी सुद्धा रुचि नाही. अशा स्थितीत मी प्रजेचे कल्याण ते काय करणार? शिवाय धाकट्या भावाला राजा करून आपण आपल्या आत्मिक प्रगतीसाठी प्रयत्न करावा असे मला वाटते. यात कोणी आड येऊ नये."

मंत्र्याने राजाकडे येऊन हा वृत्तान्त सांगितला. राजाला फार आश्चर्य वाटले व त्याने शिवदत्ताला बोलवून म्हटले–"तू युवराज झाल्याशिवाय मला शासकीय कामात मदत करू शकणार नाहीस, माझा मोठा मुलगा म्हणून तुझी ही जबाबदारी आहे. दुसरी गोष्ट अशी की–युवराजाची निवड करण्याचा अधिकार 'राजा' म्हणून माझा आहे, आणि त्या अधिकारात या पदासाठी मी तुझी निवड केली आहे. अभिषेकाचा मुहूर्त साधण्यासाठी सर्व तयारी चालू आहे. तू आता लवकर तयार हो."

राजाचे बोलणे ऐकून शिवदत्त गप्पच बसला. त्याचे मौन हीच स्वीकृति असे सर्वांनी गृहित धरले. परंतु दुसऱ्या दिवशी सकाळी शिवदत्ताचा महालात पत्ताच नव्हता. राजाने चिंतित होऊन नोकरांकरवी सर्वत्र त्याचा शोध घेतला. नोकरांनी राजमहालामागील पर्वतशिखर, नदीतट आणि महालाचे ग्रंथालय इत्यादि सर्व ठिकाणी त्याला शोधले आणि राजाला कळवले की राजकुमाराचा कुठेच पत्ता लागत नाही.

यानंतर राजाने देशाच्या कानाकोपऱ्यात शोध करवला. परंतु काही फळ मिळाले

नाही. राजा दुःखाने व्याकुल झाला. राणीने अन्नपाणी वर्ज्य केले.

काही दिवसांनी एक भिकारी शिवदत्ताकडून एक पत्र होऊन आला. ते पत्र शिवदत्ताने आपल्या मातापित्यांच्या नावे लिहिले होते. पत्रात लिहिले होते–"एक राजकुमार म्हणून माझी जबाबदारी मला चांगल्या प्रकारे माहीत आहे. परंतु माझ्या अंतरात्म्याची हाक त्याही पेक्षा अधिक महत्त्वाची आहे असे मला वाटते. मी तिचे उल्लंघन करू शकत नाही. म्हणूनच माता-पिता, बंधु, सगेसंबंधी या सर्वांचा त्याग करून मी संन्यास ग्रहण केला आहे. आपली निराशा केल्याबद्दल मी आपली क्षमा मागतो."

पत्र वाचून शिवदत्ताच्या मातापित्यांना भारी दुःख वाटले. परंतु कुठे का असेना आपला पुत्र खुशाल आहे याचे त्यांनी समाधान मानून घेतले.

या घटनेनंतर पाच वर्षांनी राजा आजारी झाला. या काळात त्याचा द्वितीय पुत्र शान्तिदत्त राज्यशासनाच्या कामात अग्निदत्ताला मदत करू लागला. परंतु आणखी पाच वर्षांनी राजा अग्निदत्त मृत्यु पावला. आणि 'नीलसागर'चा राजा म्हणून शान्तिदत्ताला राज्याभिषेक करण्यात आला.

तसा शान्तिदत्ता गुणी नक्कीच होता. परंतु तो एक समर्थ शासक नव्हता. परिणामतः सर्वत्र दुष्काळ पडला. शान्तिदत्ताला दूरदृष्टी नव्हती, त्यामुळे तो आसपासच्या देशांतून धान्य मागवून संग्रहीत करू शकला नाही. परिणामतः राज्यात खळबळ माजली.

अशाच संधीची वाट पहात असलेला सौराज्यचा राजा आता नीलसागर राज्यावर हल्ला करण्याची तयारी करू लागला. या वार्तेने नीलसागरची प्रजा चिंतेत पडली. भरीत भर म्हणून की काय, राजा शान्तिदत्त आजारी पडला.

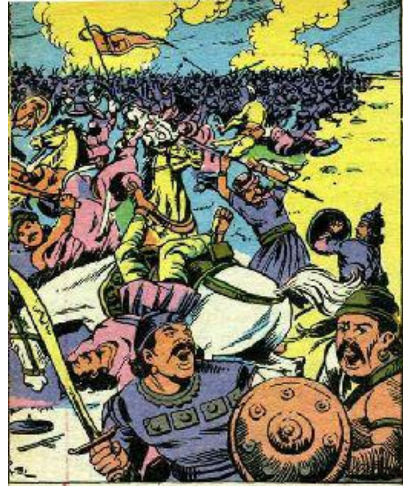
राजमाता काळजीत पडली. अशा स्थितीत एका मंत्र्याने राजमातेला सल्ला दिला–"महाराणी, या अडचणीच्या परिस्थितीत आपल्याला मदत करू शकेल अशी एकच व्यक्ति आहे. ती म्हणजे 'ज्ञानी अद्‌भुतेश्वर स्वामी.' आपण त्यांचे नाव कदाचित ऐकले असेल. त्यांच्या आशिर्वादाने सर्व काही सुरळित होईल."

राजमातेने या स्वामीजींबद्दल ऐकले होते. काही वर्षांपूर्वी काही लाकुडतोडे चंदनवृक्षांच्या शोधात जंगलात खूप दूर गेले. त्यांना तेथे एका चंदनवृक्षाच्या मुळाशी मुंग्यांचे वारूळ दिसले. तो वृक्ष मुळापासून कापावा म्हणून त्यांनी वारूळावर घाव घातला. त्यावेळी त्या वारूळातून हे ज्ञानी स्वामीजी बाहेर आले.

हे अद्‌भुत पाहून लाकूडतोड्यांना फार आश्चर्य वाटले व त्यांनीच या स्वामींचे नाव 'अद्‌भुतेश्वर स्वामी' असे ठेवले. तेव्हापासून जनता त्यांचे दर्शन घेऊन, त्यांच्या आशिर्वादाने आपल्या वेदनां व व्यथांतून मुक्त होऊ लागली. कालांतराने तेथेच एक आश्रम बनला.

राजमाता मंत्र्याच्या सल्ल्याबद्दल विचार करीत होती. इतक्यात गुप्तहेरांकडून बातमी आली की, शत्रुसैन्य नीलसागरकडे येत आहे. यावर राजमाता तत्काल राजमहालाबाहेर पडली व अद्‌भुतेश्वर स्वामींचे साश्रु नयनांनी दर्शन घेऊन तिने त्यांना विनंती केली, "महात्मन्, आपल्याशिवाय आता नीलसागरचा त्राता

कोणी नाही. आपण आम्हाला मदत करावी."

स्वामींनी थोडा वेळ ध्यान लावले व डोळे उघडून ते राजमातेला म्हणाले– "मातोश्री, आपण भयभीत होऊ नये, आपले व राज्याचे काहीही नुकसान होणार नाही."

यानंतर ते स्वतः राजधानीत आले व त्यांनी प्राणांची बाजी लावून राज्यरक्षण करण्यासाठी सैन्याला प्रोत्साहित केले व राजमहालात येऊन शान्तिदत्ताला ते म्हणाले– "तुला कसलीही व्याधी नाही. तू उठून उभा रहा. तुझे सर्वत्र कल्याणच होईल."

दुसऱ्याच क्षणी स्मितहास्य करीत शान्तिदत्त पलंगावरून उतरून उभा राहिला. सेनापतीला पाचारण करून राज्यरक्षणासाठी आपली योजना समजाऊन सांगून त्याला योग्य त्या आज्ञा दिल्या.

नीलसागरच्या सैन्याने आपल्या सीमेवर आलेल्या सैन्याला धैर्याने तोंड दिले व मोठ्या पराक्रमाने युद्ध करून शत्रुसैन्याचा पराभव केला. आणि सौराज्य देश नीलसागर राज्यात सम्मिलित झाला.

नीलसागरच्या सैन्याने अवघ्या तीनच दिवसात हा विजय मिळवला. म्हणून राज्यात सर्वत्र हर्ष व उत्साह पसरला.

यानंतर ज्ञानी अद्भुतेश्वर स्वामींनी राजमातेचे एकान्तात दर्शन घेऊन प्रणाम केला व विनंति केली–"मातोश्री, आता मला इथून परतायला अनुज्ञा मिळावी."

राजमातेने आनंदाश्रु भरल्या डोळ्यांनी स्मितहास्य करीत स्वामींच्या मस्तकाचे चुंबन घेतले व ती म्हणाली–"तुझ्यासारखा पुत्र प्रसवून मी धन्य झाले. तू आपले कर्तव्य पूर्ण केलेस."

त्या रात्री स्वामी आपल्या निवासस्थानी परतले.

वेताळाने ही गोष्ट सांगून म्हटले– "राजा, या गोष्टीवरून एक गोष्ट स्पष्टच झाली की तो ज्ञानी दुसरातिसरा कोणी नसून शिवदत्तच आहे! आता माझ्या मनात एक शंका आली आहे–स्वामींनी आईच्या विनंतीने राज्याच्या रक्षणासाठी आवश्यक ती व्यवस्था केली व तेवढे करून पुन्हा परत जाण्यासाठी अनुमति मागितली. तो तर सन्यासी होता ना? काही वर्षांपूर्वी त्याने माता-पिता व राज्याचाही त्याग करून संन्यास ग्रहण केला. असा माणूस राज्याचे रक्षण करायला प्रवृत्त झाला हे आश्चर्य नाही का? शिवाय सौराज्य नीलसागर राज्याला मिळवून घेण्याची परवानगी त्याने कशी काय दिली? या शंकेचे उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर तुझ्या डोळ्याची छकले होऊन पडतील."

विक्रमादित्याने उत्तर दिले–"ही गोष्ट खरीच की एकादी व्यक्ति केवळ आपल्या अंतरात्म्याच्या आज्ञेने चालायचे असा निश्चय करून तो अमलात आणत असेल, तर सामाजिक नीतिनियम त्याला बंधनकारक नसतात, तसे बंधन पाळणे आवश्यक नाही. परंतु जगात कोणत्याही व्यक्तिला जन्मदात्र्या आईच्या बाबतीत आपल्या कर्तव्याचे विस्मरण कधीच होत नाही. म्हणूनच शिवदत्ताने आईचे दुःख निवारण केले व आश्रमात परत जाण्याची अनुज्ञा मागितली. आता राज्यरक्षणाची गोष्ट– परिणाम एकच का असेना, पण सामान्य राजकुमार व ज्ञानी स्वामी यांच्यात फार फरक असतो. शिवदत्त खराच राजा असता, तर आपल्या स्वार्थासाठी व राज्यरक्षणासाठी त्याने शत्रुशी युद्ध केलेच असते. परंतु आता आपल्या असामान्य शक्तींच्या बळाने त्याने आपला परिवार व राज्य यांचे रक्षण केले. आणि आपल्या आश्रमात रहात असतानाही संकटग्रस्त लोकांवर तो असे उपकार करीत असे. सौराज्य नीलसागर राज्यात विलीन करण्याबाबत त्याने विरोध न करण्याचे कारण असे की– सौराज्यचा राजा नीलसागरावर हक्क प्रस्थापित करू इच्छित होता."

असे उत्तर देऊन राजा मौन होताच प्रेतातील वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा झाडावर लटकू लागला.

(कल्पित)

भित्रेपणाचा फायदा

एकदा एका राजाने आपल्या दरबारी लोकांना उद्देशून विचारले–"या जगात सर्वात वेगाने पळणारा प्राणी कोणता ?"

सभासदांकडून आलेल्या निरनिराळ्या उत्तरांपैकी एकामुळेही राजाचे समाधान झाले नाही.

तेव्हा विदुषकाने उठून म्हटले–"महाराज, माझ्या मते माझ्याहून अधिक वेगाने पळणारा प्राणी अलम दुनियेत नाही. एकदा धावण्याच्या स्पर्धेत मी एक हरीण, एक ससा आणि एका घोड्याला हरवले आहे."

राजाने विदूषकाकडे रागाने पहात म्हटले–"मी नुसत्या गप्पा ऐकायला इथे बसलो नाही. मला खरं उत्तर हवंय."

"महाप्रभु, माझं उत्तर बरोबरच आहे. परंतु त्यावेळेला इतक्या वेगाने धावण्याचे एक कारण आहे–त्यावेळी एक कुत्रा माझ्या मागे लागला होता." विदुषक उत्तरला.

यावर सर्व सभासद खो खो हसू लागले. विदुषकाने विनयाने म्हटले–"प्रत्येक प्राण्याची सहजगति निराळी असते, परंतु भीतीमुळे येणाऱ्या गतीत फरक पडतो. ही गोष्ट महाराजांच्या लक्षांत येणार नाही. कारण 'भीती' हा प्रकार कशाशी खातात हेच त्यांना माहीत नाही."

यावर सभासदांच्या तोंडून हर्षोद्गार बाहेर पडले. राजानेही हसून विदुषकाला आपल्या बोटातली मूल्यवान अंगठी बक्षीस दिली.

महान भारतीय परंपरेसंबंधी स्पर्धा

बंपर विभाग

बंपर बक्षिसे

प्रथम क्रमांक बंपर : १०,००० रु. ची शिष्यवृत्ति*

द्वितीय क्रमांक बंपर : ५,००० रु. ची शिष्यवृत्ति*

तृतीय क्रमांक बंपर : २,५०० रु. ची शिष्यवृत्ति*

*पांच समान हप्त्यांत विभागून

उत्तेजनार्थ बक्षिसे : १९८८ एप्रिल अंकापासून ... वर्षभर मोफत.

बंपर विभाग

(प्रवेश-पत्रिका)

आता, स्वत:चे १५ हून अधिक शब्द न वापरता 'कारण..............
या शब्दानंतरचे हे वाक्य पूर्ण करा.

भारताला एक उज्वल परंपरा आहे व ती समजून घेण्यासाठी 'चांदोबा' हे एक उत्कृष्ठ साधन आहे, कारण ....
....
....
....

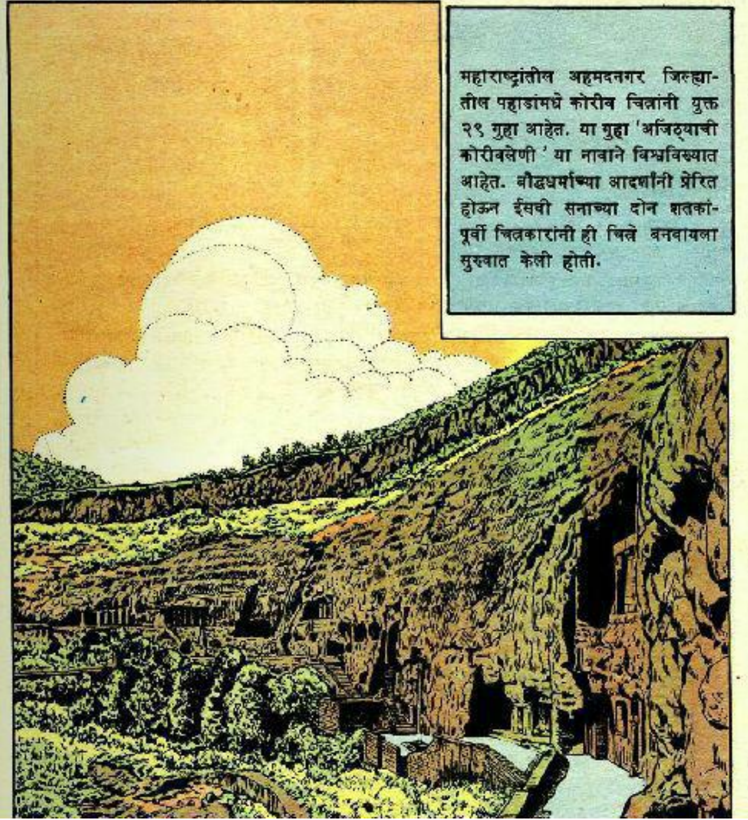
नाव ....
वय .... पत्ता ....
....
....

हे प्रवेश-पत्रिकेचे पान कापा व ताबडतोब या पत्यावर पाठवा :

चांदोबा स्पर्धा, बंपर विभाग
चंदामामा पब्लिकेशन्स
१८८ अर्काट रोड
मद्रास ६०० ०२६

अंजिठा-एलोरा

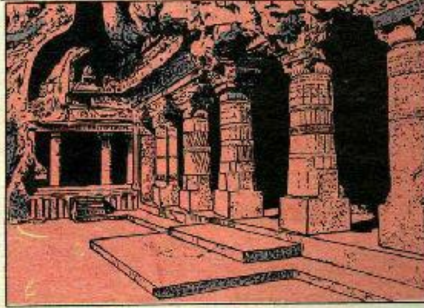
महाराष्ट्रातील अहमदनगर जिल्ह्यातील पहाडांमधे कोरीव चित्रांनी युक्त २९ गुहा आहेत. या गुहा 'अजिठ्याची कोरीवलेणी' या नावाने विश्वविख्यात आहेत. बौद्धधर्माच्या आदर्शांनी प्रेरित होऊन ईसवी सनाच्या दोन शतकांपूर्वी चित्रकारांनी ही चित्रे बनवायला सुरुवात केली होती.

या गुहांमधील अधिकांश लेणी, बौद्ध स्तूप तथा स्तम्भ हे ईसवी सनाच्या सहाव्या व सातव्या शतकात निर्माण झालेले आहेत.

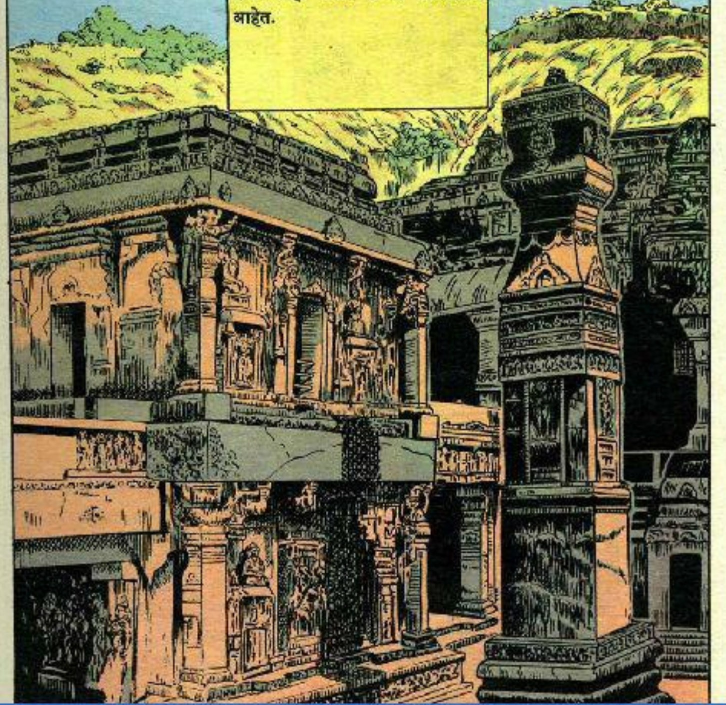
येथील चित्रे व शिल्पातून केवळ बौद्ध धर्माच्या सिद्धान्तांचेच नव्हे, तर त्यावेळच्या सामाजिक जीवनाचेही चित्रण केलेले आढळून येते. 'परदेशी व्यापाऱ्यांना आपले घोडे विकण्या-बाबत एक भारतीय माणूस राजाशी चर्चा करीत आहे.' अशा प्रकारची वर्णने असलेली काही चित्रेही यात आहेत.

'त्या कालात स्त्रिया संगीत शिकत असत' अशा विधानाला पुष्टि देणारी चित्रे व 'एका राजासमोर स्त्रियांनी आयोजित केलेली संगीतसभा दाखव-णारे चित्र'–इ. चित्रे म्हणजे सातव्या शताब्दीतल्या राजकीय जीवनाचे सुंदर उदाहरण आहे.

औरंगाबादपासून ३० कि.मी. अंतरावर 'एलोरा कोरीव लेणी आहेत. तेथे बौद्ध, जैन व हिन्दू धर्मांशी संबंधित ३८ मंदिरे आहेत. या प्राचीन मंदिरा-तील काही मंदिरे चौथ्या शतकातील आहेत.

त्यातील 'कैलासनाथ मन्दिर' हा शिल्पकलेचा अपूर्व नमुना आहे. एकाच शिळेतून निर्माण केलेल्या या मन्दिराशी बरोबरी करील असे शिल्प दुनियेत अन्यत्र कोठेही नाही.

२७६ × २५४ फूट लांबी रुंदी असणारे सोळावे लेणे विश्वविख्यात आहे. शिव-पार्वती यांच्या लीला प्रदर्शित करणारी असंख्य अनुपम शिल्पे इथे पहायला मिळतात.

पंधराव्या लेण्यातील वामनावताराच्या दृश्यावर तर दृष्टी खिळूनच रहाते. बिसिलीने आपल्या 'एलोऱ्याची आश्चर्ये' नावाच्या ग्रंथात असे नमूद केले आहे की–एलोरा लेण्यांशी तुलना करता येतील अशा प्राचीन शिल्पांचे नमुने दुनियेत अन्यत्र कोठेही पहावयास मिळणार नाहीत.

पाटा-वरवंट्याचे महात्म्य

शेकडो वर्षांपूर्वी ब्रह्मदेशातील एका गावात एक म्हातारी रहात असे. तिला दोन नातू होते. मरते समयी आपल्या दोन्ही नातवांना जवळ बोलावून ती म्हणाली–"बाळांनो, माझ्याजवळ सोने-चांदी वगैरे काहीही नाही. स्वयंपाकघरात एक पाटा आणि वरवंटा तेवढा आहे. मोठ्याने पाटा घ्यावा व छोट्याने वरवंटा घ्यावा आणि आरामात रहावे." एवढे बोलून म्हातारीने 'राम' म्हटला.

"मला पाटा काय करायचा ? मी काय स्वयंपाक करून जगू ?" असे म्हणून मोठा मुलगा गावाला निघून गेला. तिथे मेहनत मजूरी करून त्याची स्थिती चांगली सुधारली. पण छोटा विचार करू लागला 'वरवंट्याचा काही उपयोग नसता, तर आजीने तो मला कशाला दिला असता ?' आणि तो वरवंटा कायम आपल्याबरोबर बाळगू लागला. वरवंटा जवळ ठेवून फिरताना पाहून गावातले लोक त्याला हसत. तो रोज जंगलात जाऊन सुक्या काटक्या–छोटी लाकडे वेचून आणी व ती विकून आपले पोट भरी.

एक दिवस तो जंगलात लाकडे वेचत असतां एक मोठा लांडगा त्याच्याकडे आला. तो घाबरून जवळच्या एका झाडावर चढून बसला.

"तू घाबरू नको. मी तुला कसलाही त्रास द्यायला आलो नाही. तुझ्याजवळचा वरवंटा थोडया वेळासाठी मला देतोस ?" लांडगा म्हणाला.

"वरवंट्याशी तुला काय काम ?" मुलाने विचारले.

"माझा एक मित्र थोडया वेळापूर्वी मरून पडला आहे. त्याच्या नाकपुडीत तुझ्या वरवंट्याचा वास दिला तर तो पुन्हा

जिवंत होऊन उठेल." लांडगा म्हणाला.

"म्हणजे माझ्या वरवंट्यांत अशी अद्भुत शक्ती आहे?" मुलाने विचारले.

"माझ्याबरोबर चल, तुला स्वतःलाच कळून येईल." लांडगा म्हणाला.

हे ऐकून छोट्याचे कुतूहल जागृत झाले आणि झाडावरून उतरून तो लांडग्याच्या मागे चालू लागला. जंगलात एके ठिकाणी मेलेला लांडगा पडला होता. म्हातारीच्या नातवाने आपला वरवंटा त्याच्या नाकाजवळ ठेवला. आणि काय आश्चर्य!–दुसऱ्याच क्षणी तो जिवंत झाला!

लांडगा म्हणाला–"तुझ्या वरवंट्याचे रहस्य त्याच्या वासातच आहे. ही गोष्ट जोपर्यंत तुझ्याशिवाय इतरांपासून गुप्त राहील तोपर्यंतच त्याची ही शक्ती टिकेल."

यानंतर आपला वरवंटा घेऊन छोटा गावाकडे परत चालला. वाटेत त्याला एका कुत्र्याचे प्रेत दिसले. त्याने आपला वरवंटा काढून त्याच्या नाकपुडीशी धरला. कुत्रा झट्दिशी उठून उभा राहिला आणि शेपूट हलवत छोट्याच्या मागे मागे चालू लागला. लवकरच छोट्या भावाची ख्याती गावभर पसरली. लोक त्याला प्राणदान देणारा 'धनवैद्य' म्हणू लागले. परंतु अजूनही कोणाला माहीत नव्हते की प्राण-दान देण्याची शक्ती त्या वरवंट्यात आहे!

थोड्या दिवसांनी राजाच्या एकुलत्या एके कन्येचे प्राणोत्क्रमण झाले. छोट्याने तिला पुन्हा जिवन्त केले. राजाने कृतज्ञतेने तिचा विवाह छोट्याशी करून दिला व त्याला आपला वारस बनवले. राजाचा जावई बनल्यावरही प्राणदानाचे आपले कार्य त्याने चालूच ठेवले. त्यामुळे राज्यात प्राणांचे भय कोणालाही राहिले नाही.

एके दिवशी छोट्याच्या मनात विचार आला–वरवंट्याचा उपयोग करून मेलेला माणूस जिवंत होतो तर त्याचा असाच उपयोग करून वृद्धावस्था येण्याचे थांबवता येणार नाही का? याचे प्रत्यंतर पहाण्या-साठी तो स्वतः रोज वरवंट्याचा वास घेऊ लागला व बायकोलाही वास देऊ लागला. राजकुमारीला हे निरर्थक वाटे. परंतु आपला पती एक 'धनवैद्य' आहे–असेल काही कारण–म्हणून ती मुकाट्याने रोज वास घेत राहिली. आणि याचा परिणाम म्हणून ते दोघे कायम तरुणच राहिले.

या दोघांचे चिरतारुण्य पाहून चन्द्राला त्यांचा हेवा वाटला. त्याला वाटे–चिरतारुण्यावर फक्त आपलाच हक्क आहे. त्यामुळे छोट्याचा वरवंटा पळवायची संधी तो पाहू लागला.

एक दिवस छोट्याला आढळून आले की आपल्या वरवंट्यावर जरासे शेवाळे चढले आहे. ते शेवाळे घालवावे म्हणून त्याने वरवंटा उन्हात वाळायला ठेवला व स्वतः तिथे बसून राखण करू लागला.

हे पाहून राजकुमारीने त्याला टोकले–"हे काय? तुम्ही तर आता लवकरच राजा बनणार आहात. वरवंट्यावर तुम्ही स्वतःच कशाला पहारा द्यायला हवा? इतके नोकर आपल्याजवळ कशाला आहेत मग?"

छोटा म्हणाला–"मी आपला कुत्रा सोडून दुसऱ्या कोणावरही विश्वास ठेवत नाही." असे म्हणून कुत्र्याला पहाऱ्यावर बसवून तो महालात निघून गेला.

ही संधी पाहून चन्द्र खाली उतरला व वरवंटा उचलून पळू लागला. अमावास्येचा दिवस असल्याने कुत्र्याला चन्द्र दिसेना. परंतु त्याला वरवंट्याचा वास सुपरिचित होता. म्हणून केवळ वासाच्या आधाराने तो चन्द्राचा पाठलाग करीत राहिला.

ब्रह्मदेशातल्या लोकांची आजही अशी समजूत आहे की अजूनही कुत्रा चंद्राचा पाठलाग करीतच आहे. चन्द्रग्रहणाच्या वेळी ते ओरडतात–"पहा पहा, कुत्रा चन्द्राला गिळत आहे." ग्रहण संपल्यावर म्हणतात–"कुत्र्याने त्याला सोडून दिले." त्यांची अशीही समजूत आहे की, कुत्रा हा लहान प्राणी असल्यामुळे तो चन्द्राला पूर्णतः गिळू शकत नाही.

मंगारामची बुद्धिमानी

श्रवन्तीपुरचा राजा नागवर्मा आपल्या झुबकेदार मिशांना अत्तर वगैरे लावून पुत्रवत् प्रेमाने त्या संभाळत असे. एक दिवस राजाची दाढी करता करता गप्पांच्या नादात चुकून न्हाव्याने एका बाजूची मिशी थोडीशी कापली.

आपली चूक लक्षात आल्याबरोबर–आता राजा आपल्या फाशीच देईल–या विचाराने तो घाबरला. पण त्याच वेळी त्याच्या डोक्यांत एक अफलातून कल्पना आली.

त्याने राजाला म्हटले–"महाराज. राजाच काय पण मोठे मोठे सम्राट आणि चक्रवर्ती राजेही एकदा एकाद्या सवयीला बळी पडले की ती सवय सोडणे त्यांना अशक्य !"

गंगारामचे हे बोलणे ऐकून राजा मोठ्या तावाने म्हणाला–"मी आपली कोणतीही सवय घालवून दाखवतो."

"महाराज, ही गोष्ट इतकी सोपी नाही. आपल्याला मिशा सावरायची सवय आहे. समजा एकाद्या वेळी या मिशा नाहीशा झाल्या तरीही मिशांना ताव द्यायची व त्या सावरायची सवय आपण विसरणार नाही." आव्हान देत गंगाराम म्हणाला.

राजाचाही अहंकार आता जागा झाला. त्यानेही जोरात म्हटले–"मी हे मुळीच कबूल करणार नाही. वाटले तर आत्ताच माझ्या मिश्या उतरव."

गंगारामने सफलतेचा एक खोलवर श्वास घेतला आणि झट्कन राजाच्या मिश्या कापून टाकल्या.

एक दोन मिनिटे गेली न गेली तोच राजाचा हात मिशीकडे गेला. आता तो खळखळून हसू लागला.

गंगारामचे म्हणणे खरे मानून राजाने आपल्या गळ्यातला हार गंगारामला बक्षिस दिला.

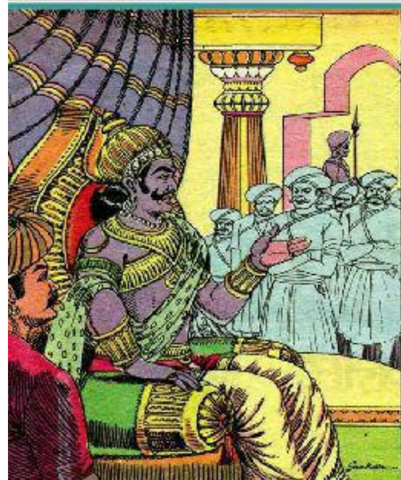

कृष्णावतार

मेरुपर्वतावर सर्व देवांची सभा भरली. सभेत विचारार्थ विषय होता–कंसाचा नाश कसा करायचा? कंसाच्या त्रासाने सर्व देव कंटाळून गेले होते. प्रत्येकाने आपापली कल्पना सांगितली. बराच वेळ या विषयावर साधक-बाधक चर्चा झाली. शेवटी सर्व देवांनी मिळून कंसाच्या पारिपत्यासाठी एक सुरेख योजना आखली व सभेचे काम संपले. त्या समारंभात भाग घेतल्यानंतर नारद सरळ मथुरेला पोचले. कंसाच्या महालाशी पोचताच त्यांना महाद्वारावरील प्रतिहारी सन्मानपूर्वक महालात घेऊन गेला.

कंसाने पुढे होऊन नारदाचे स्वागत केले. व अर्घ्य देऊन त्यांची पाद्यपूजा केली. अशा प्रकारे त्याने नारदाला संतुष्ट केले. नारद कंसाकडे दृष्टी वळवून म्हणाला–"वत्सा, तीर्थाटन करीत करीत मी मेरू पर्वतावर पोचलो. तेथे ब्रह्मदेवादि सर्व देवांची सभा भरली होती. कांही गंभीर चर्चा ऐकायला मिळेल अशा आशेने मी थोडा वेळ तेथे थांबलो, आणि काय सांगू! ते सर्व मिळून तुझा संहार करण्याची योजना आखत होते! तुझ्या काकाची मुलगी देवकी हिच्या गर्भातून जन्म घेणाऱ्या आठव्या बाळाकडून तुझ्या जिवाला धोका आहे! देवांचा रक्षक त्या रूपात जन्म घेणार आहे. म्हणून तू आपल्या प्राणरक्षणासाठी आतापासूनच काही व्यवस्था कर. धर्ममार्गाचे अवलंबन करून सुखाने

कालक्रमण कर. मी तुझा हितचिन्तक आहे म्हणून ही खबर देण्यासाठी मुद्दाम इथे आलो." असे समजावून नारद आपल्या वाटेने निघून गेला.

यानंतर आपल्या सेवकांकडे हसून पहात कंस म्हणाला–"मी नारदाशी एवढ्याच-साठी मैत्री ठेवतो की तो अतिशय बुद्धिमान आहे. पण तो काय माझ्यासारख्या सत्यशील माणसाला भीती दाखवतो होय? आणि मी काय ब्रह्मदेव व इतर देवांना भितो की काय? मी तर त्यांना मुळी मानतच नाही. माझा क्रोध उसळला तर मी माझ्या वज्रमुष्ठीच्या एकाच प्रहाराने सर्व दिशा व दिक्पालांनाही चीत करू शकतो. सर्व पहाडांचे चूर्ण झाले किंवा सर्व सागरांचे पाणी पार सुकून गेले तरी मी विचलित होणारा माणूस नाही. आणि शिवाय असे पहा, या नारदाचे पाय व तोंड कधी चुप बसत नाही. कोणी न बोलावताच सगळ्यांकडे जातो, तोंडाला येईल ते बडबडत रहातो. एकाजवळ दुसऱ्याबद्दल कागाळी करून भांडण लावून देऊन आपण गंमत पहात रहातो. आता सांगतो आहे की यदुकुलाकडून माझ्या प्राणांना धोका आहे! एवढ्यासाठी आपले अरिष्ट, केशी, प्रलंब, धेनुक, पूतना, कालिया इत्यादि सर्वांनी जागरुक राहून माझ्या शत्रूंचा संहार करायला हवा. कोणीही बालक-मातेच्या गर्भातले का असेना-त्यालाही सोडून चालणार नाही. मी जिवंत असताना माझ्यावर अवलंबून असणारांना भयभीत होण्याचे कारण नाही. त्यांचे रक्षण करायला मी आहेच की! तेव्हां सर्वांनी स्वेच्छापूर्वक संचार करावा."

यानंतर कंसाने सभा समाप्त केली आणि तो आपल्या महालात गेला. तावडतोब आपल्या आप्त-मित्रांची गुप्त सभा बोलावून त्यांना तो म्हणाला– "आजपासून अनेक परिचारिका नेमून देवकीवर पहारा करण्याची व्यवस्था करू या. या परिचारिकांनी वसुदेवावरही

नजर ठेवली पाहिजे. देवकीला गर्भधारणा केव्हा झाली, कितवा महिना चालू आहे, प्रसूति केव्हा होणार वगैरे खडान्‌खडा माहिती त्यांनी देत राहिले पाहिजे. न दमता, न आराम करता रात्रं-दिवस पहारा चालू रहावा. पण लक्षात ठेवा–हे सर्व कशासाठी–याचा मात्र कुणालाही पत्ता लागता कामा नये." अशा प्रकारे कंसाने सर्वांना सावध केले.

या अवधीत नारद मथुरेहून सरळ विष्णुजवळ गेले व आपण कशा प्रकारचे बी पेरून ठेवले आहे आणि परिणामतः कंस कशी नीचकृत्ये सुरु करणार आहे याची माहिती त्यांना नारदाने दिली.

नारद निघून गेल्यानंतर भगवान विष्णु–कंसाच्या सर्व योजना असफल करून कसा जन्म घ्यावा याचा विचार करू लागले. या संदर्भात त्यांना एक जुनी हकीकत आठवली, ती अशी–पाताळ लोकात कालनेमीचे सहा पुत्र रहात असत. आपल्याला कधीही मृत्यु येऊ नये असा वर मागण्यासाठी त्यांनी ब्रह्मदेवाची आराधना सुरु केली. त्यावेळी तिन्ही लोकांवर राज्य करणाऱ्या हिरण्यकश्यपुला ही वार्ता समजली व त्याने क्रोधाने त्यांना शाप दिला की 'आपल्या कुलांतील श्रेष्ठ असा मी जिवंत असताना तुम्ही इतरांकडून वर मिळवण्याची कामना केलीत म्हणून तुमच्या पित्याच्या हातूनच तुमचा मृत्यु होईल.'

या गोष्टीचे स्मरण होताच विष्णुने योगमायेला बोलावून आदेश दिला–"तुझ्या कडून एक कार्य पूर्ण होणार आहे. कालनेमीचे षडगर्भु नावाचे सहा पुत्र आहेत. त्यांच्यापैकी एकेकाला क्रमाक्रमाने घेऊन जाऊन त्यांचा देवकीच्या गर्भात प्रवेश करव. त्यांचा जन्म झाल्याबरोबर त्या त्या वेळी कंस त्यांचा संहार करील. पण देवकीच्या सातव्या गर्भाला मात्र रोहिणीच्या गर्भात परिवर्तित कर. लोकांना वाटेल की कंसाच्या भयाने सातव्या वेळी देवकीचा गर्भपात झाला आहे. ते बालक माझा भाऊ म्हणून रोहिणीच्या पोटी जन्म घेईल. यानंतर जेव्हा मी देवकीचा आठवा पुत्र म्हणून देवकीच्या गर्भात प्रवेश करीन त्याचवेळी तू स्वतः कंसाच्या गाईंचा पालक नंद याची पत्नी यशोदा हिच्या गर्भात प्रवेश कर. मध्यरात्रीच्या वेळी जन्म घेऊन आपण दोघेही स्थानपरिवर्तन करू. यानंतर कंस जेव्हा तुला दगडावर आपटून मारण्याचा प्रयत्न करील तेव्हा तू आकाशात उडून जा. इन्द्र तुझ्या स्वागताला येऊन तुला आपल्याबरोबर घेऊन जाईल. आणि आदिशक्ति म्हणून तुला अभिषेक करील. नंतर तू मेघाप्रमाणे नीलवर्णाची व चन्द्रासारख्या चेहऱ्याची, अष्टभुजांमधे शंख, चक्र, गदा, खड्ग, पद्म, मधुकलश, मुसळ व शूळ धारण करणारी, नीलवर्णाच्या रेशमी वस्त्राने आवृत अशी देवी म्हणून इतर देवदेवता तुझे श्रद्धा व भक्तीने पूजन करतील.

योगमायेने विष्णूचे आज्ञापालन केले. यांच्या कृपेमुळे देवकीने एका मागोमाग एका षड्गर्भूला आपल्या गर्भात धारण केले. ज्या ज्या वेळी तिचा प्रसूतिकाळ जवळ येई त्या त्या वेळी सेवक ताबडतोब कंसाला ही वार्ता कळवत. कंस येऊन बालकाला घेऊन जाई व त्याचे पाय पकडून शिळेवर आपटून त्या बाळाची दारुण हत्या करी.

देवकी ज्यावेळी सातव्यांदा गर्भवती झाली, त्यावेळी योगमाया तो गर्भ घेऊन

गेली व गोकुळात रहाणाऱ्या देवकीच्या उदरात त्याचा प्रवेश घडवला. रोहिणीनें ठरल्यावेळी चन्द्रासारख्या सुंदर मुलाला जन्म दिला. संरक्षण द्वारा हा गर्भ उत्पन्न झाला म्हणून त्याचे नाव 'संकर्षण' पडले. हाच बलराम होय.

बलरामाच्या जन्मानन्तर देवकीला आठव्यांदा गर्भधारणा झाली. त्याच दिवशी गोकुळात नन्दपत्नी यशोदेलाही गर्भधारणा झाली. नऊ महिने भरल्यानंतर श्रावण महिन्यातील कृष्णपक्षातील अष्टमीला मध्यरात्री आकाशात ज्यावेळी पाच ग्रह उच्चस्थानी होते अशा मूहूर्तावर विष्णुचा अंश कृष्ण याचा देवकीच्या पोटी जन्म झाला. त्यावेळी वसुदेव व देवकी यांच्या-शिवाय कोणीही जागे नव्हते. पहारेकरी गाढ निद्रेत प्रेतासारखे निष्चेष्ट पडले होते.

कसे कुणास ठाऊक, वसुदेवाच्या मनात आले की त्याला मुलगा झाला आहे. म्हणून तो देवकी जवळ आला. तेथे पोचल्यावर जणू काही चन्द्रोदयच झाला आहे असे त्याला वाटले. नुकतेच जन्मलेले बालक दाट केसांचे व मेघवर्णाचे होते. त्याच्या शरीरावर कुठेही एवढासा डाग किंवा मळ नव्हता. तो आपले विशाल डोळे उघडून चोहीकडे पहात होता!

बाळाला पाहून वसुदेवाच्या मनात आले–"याही बाळाला कंसाने मारले तर माझ्याने ते दुःख सहन करवणार नाही. त्यापेक्षा याला इथून नेऊन कुठेतरी लपवावे."

देवकीला यावेळी प्रसववेदना न होताच हे बाळ जन्मले होते. परंतु आता काय करावे हे तिलाही समजेना! वसुदेवाने आपला विचार देवकीला सांगितला व तिच्या मांडीवरील बाळ उचलून घेतले. झटकन तो अंतःपुर पार करून सरळ नन्दाघरी गेला. तेथे यशोदेने नुकताच एका कन्येला जन्म दिला होता व ती स्वतः गाढ झोपली होती. वसुदेवाने हळूच मागल्या बाजूने आपल्या मुलाला तेथे ठेवले व तिच्या मुलीला देवकीजवळ आणून ठेवले, व स्वतः ताबडतोब कंसाकडे जाऊन देवकीला कन्यारत्न झाल्याची वार्ता त्याला दिली.

ही वार्ता ऐकून कंस घाबरून उठून बसला, भरकन कपडे ठीक करून प्रसूति-कक्षाच्या दाराशी आला, आणि ओरडूनच त्याने बाळाची मागणी केली.

देवकीने बाळाला आपल्या छातीशी धरले आणि म्हटले–"दादा, रागावू नकोस. यावेळी मला मुलगी झाली आहे. तुझ्या-सारख्या विख्यात वीराला एक मुलगी काय करू शकेल? कृपा कर, हिला तरी वाचव. यापूर्वी जी मुले झाली, ते सर्व मुलगे होते, म्हणूनच त्यांचा वध करताना मी तुला रोखले नाही, कि न जाणो, त्यांच्यामुळें तुला भविष्यात काही त्रास होऊ शकेल! पण दादा, यावेळी तरी माझ्यावर दया कर रे!"

पण कंसाने तिच्या आक्रोशाकडे लक्षच दिले नाही आणि तो प्रसूतिगृहात शिरू लागला. हे पाहून पहाऱ्यावर असलेल्या स्त्रियाही हाहाःकार करू लागल्या. परंतु त्याने त्या मुलीला देवकीच्या हातून हिसकावून घेतले व पहिल्याप्रमाणेच दगडा-वर आपटण्यासाठी हात उचलला. परंतु ते बाळ कंसाच्या हातातून निसटून आदि-

शक्तिच्या रूपात आकाशात उभे राहिले, कलशातला मध पिऊन, विकट हास्य करीत, कंसाकडे पहात आदिशक्ति म्हणाली–"अरे दुष्टा! तू मला दगडावर आपटून मारायचा प्रयत्न केलास. तुझा प्रबळ शत्रु तुला मारायला येईल तेव्हा याचा सूड म्हणून मी त्यावेळी मृत्युदेवीच्या रूपात येऊन तुझे रक्त व प्राण हरण करीन. तू गर्व कसला करतोस, तुझा संहारक जन्माला येऊन चुकला आहे."

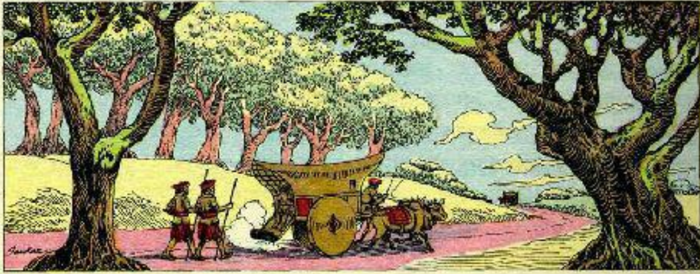
त्याच वेळी कंस देवकीकडे गेला, हात जोडून तिला म्हणाला–"देवकी, मी प्राण-भयाने महान् पाप केले. तुझी सर्व मुले मारून मी तुला अपार दुःख दिले, पण

इतके करून मी असफलच झालो. ब्रह्मदेवाने ललाटी लिहिलेले पुसणें तुच्छ मानवाला अशक्य आहे. प्राणांचे पोषण किंवा संहार ही तर कालपुरुषाच्या हातची गोष्ट, आपण मानव केवल निमित्तमात्र! म्हणूनच मी तुझे पाय धरून तुला विनवतो की, तू आपले दुःख विसरायचा प्रयत्न कर."

देवकी कंसाचे सांत्वन करीत म्हणाली– "दादा, माझ्या नशिबी दुःख भोगण्याचेच लिहिले होते, त्याला तू तरी काय करणार?" देवकीने त्याला अशाप्रकारे समजावून पाठवून दिले.

सकाळ होण्यापूर्वीच वसुदेव नन्दाच्या घरी गेला. नन्द पुत्र-जन्माच्या आनन्दात होता. वसुदेव त्याचे अभिनन्दन करीत म्हणाला–"वा, तुझा मुलगा काय सुन्दर आहे! तू मोठा भाग्यवान आहेस. पण आता असे कर–या मुलाला घेऊन ताबडतोब आपल्या गावी–गोकुळात जा. तेथे माझ्या पत्नीला–रोहिणीलाही एक मुलगा झालेला आहे. त्या मुलाला आपला मोठा मुलगा मानून आणि या बाळाला धाकटा मुलगा म्हणून तू दोघांचेही छान लालन–पालन कर. त्या जंगली भागात सावधगिरीने मुलांचा सांभाळ कर. क्रूर कंसाने देवकीच्या सर्व मुलांना मारून टाकले, रोहिणीला झालेला पुत्रच फक्त वाचला. त्याच्या लालनपालनाची जबाबदारी तुझी. सर्व मुलांचा संहार करण्याचे कार्य पूतनेवर सोपवलेले आहे, ती मुलांचा शोध घेत आहे. उजाडण्यापूर्वीच इथून निघून तू आपल्या गायींच्या कळपाकडे जा. तू इथे नगरात शुल्क वसूल करायलाच आला होताच ना? ते तुझे कार्य पूर्ण झालेले आहे, तेव्हां आता थोडाही वेळ न घालवता निघून जा."

वसुदेवाच्या तोंडची वार्ता ऐकून नंदवा बाळाला पाळण्यात ठेवून, वसुदेवाचे आभार मानून, आपल्या पत्नी व मुलासह बुटके बैल जोडलेल्या गाडीतून शीघ्र गतीनें आपल्या गायींच्या कळपाकडे निघून गेला.

अपात्रदान

श्रावन्तीचा राजा सुकेतु एकदा शिकारीसाठी एका जंगलात गेला. शिकारीमागे धावताना नदी, नाले, डोंगर पार करीत करीत तो आपल्या सहकाऱ्यांपासून दूर गेला. एकटा हिंडताना त्याला एक दृश्य दिसले–एक तरुण धनगर एका झाडाखाली दगडावर गाढ झोपी गेला होता व एक चित्रकार थोडा दूर उभा राहून त्याचे चित्र काढीत होता.

राजा हळूच त्या चित्रकाराजवळ गेला. अत्यंत भोळ्या दिसणाऱ्या धनगराचे इतके सजीव चित्र काढणाऱ्या त्या चित्रकाराचे राजाने अभिनन्दन केले.

राजाला ओळखून चित्रकार म्हणाला– "महाराज, माझे नाव अनन्त. आपण पहा तर खरे-चित्ते, अस्वले यांसारखे क्रूर प्राणी जिथे स्वच्छन्दपणे फिरतात अशा या ठिकाणी हा धनगर मेंढ्या चारायला आला. मेंढ्यांचा पहारा व आपले रक्षण हे दोन्ही विचार सोडून हा कसा शांत झोपला आहे!"

राजानें त्या तरुणाकडे व त्याच्या चित्राकडे एकदा नीट बारकाईने पाहिले आणि आपल्या गळ्यातला मूल्यवान हार काढून चित्रकाराच्या हाती देत तो म्हणाला–"हे चित्र मी घेऊन जातो. त्याचे मूल्य म्हणून हा हार तू ठेवून घे."

यानंतर चित्रकाराने धनगराला झोपेतून उठवले व राजाने दिलेला हार त्याला देत चित्रकार म्हणाला–"महाराज, मी थोडाफार चांगला चित्रकार असेनही. परंतु आपल्या पसंतीला उतरेल असे चित्र मी काढले असेल तर त्याचे श्रेय या धनगराला आहे. एकादे सुंदर निसर्गदृश्य चितारावे म्हणूत मी या भागात आलो होतो. परंतु दिवसाढवळ्या या जंगलात इतक्या निश्चिन्त

सुमन देसाई

पणें झोपू शकणारा हा माणूस फारच चांगला माणूस असला पाहिजे, म्हणून मी याचेच चित्र काढले. तेव्हा आपणाकडून मिळालेले हे बक्षिस यालाच देणें उचित होईल."

यावर राजा सुकेतुने आपल्या बोटातली हिऱ्याची अंगठी काढून चित्रकाराला दिली व म्हणाला–"तू आणखी एकादे सुंदर चित्र काढून मला आणून दे. तोपर्यंत ही अंगठी तुला या गोष्टीची आठवण देत राहील."

या अवधीत राजाचे सहकारी त्याला शोधत तेथे पोचले व राजा त्यांच्याबरोबर नगराकडे निघून गेला

राजाला चित्रकाराचे फार कौतुक वाटले. चित्रकाराची दृष्टि बरोबर योग्य चित्र विषयाकडे गेली. घोर अरण्यात सुखाने झोपणारा वनगर खरोखरीच चितारण्यासाठी योग्य विषय होता. साध्या विषयात ज्याला मोठा आशय सापडतो तोच खरा कलाकार! सामान्य चित्रकारांना विषय ही सामान्यच भेटतात. सुरेख चित्र विषय शोधण्याचे कसब त्यांच्यात नसते.

या घटनेला पंचवीस वर्षें लोटली व एक दिवस अनंत सुकेतुच्या दरबारात आला. त्यावेळी साखळदंडांनी जखडलेल्या एका लुटारूला मृत्युदंडाची शिक्षा सांगून 'ही शिक्षा उद्याच अमलात आणली जावी' अशी आज्ञा राजा आपल्या शिपायांना देत होता.

अनंत त्या लुटारूच्या चेहऱ्यावरचे भाव पहात होता, तेवढयांत त्याला ओळखून राजा म्हणाला–"चित्रकाराचे स्वागत असो. एकादे सजीव चित्र काढून आणले आहेस काय ?"

शिपाई घेऊन जात असलेल्या लुटारूकडे अंगुलीनिर्देश करीत अनन्त म्हणाला–"महाराज, या लुटारूच्या चेहऱ्यावरची क्रूरता म्हणजे माणसांतली कठोरता व पशुता कोणत्या थरापर्यंत जाऊ शकते याचे प्रबळ उदाहरण आहे. मी याचेच सजीव चित्रण करू इच्छितो. मला परवानगी मिळावी."

राजाकडून परवानगी मिळवून अनंत कारागृहात गेला. त्याला पाहिल्याबरोबर त्या लुटारूने आपली मान दुसरीकडे फिरवली.

अनन्तने त्याला आपल्या येण्याचे कारण सांगितल्यावर तो थोडा वेळ स्वस्थ बसला. अनन्तला आपले चित्र पुरे करीपर्यंत त्याने पूर्ण महकार्य दिले. चित्र खूपच लवकर पूर्ण झाले.

प्रसन्न होऊन पंचवीस वर्षांपूर्वी राजाकडून मिळालेली अंगठी अनंत त्या लुटारूला देऊ लागला. परंतु ती नाकारत त्याने विचारले–"महाराज, आपण मला ओळखले नाही ?"

हा प्रश्न ऐकून अनन्तला आश्चर्य वाटले व त्याने नकारार्थी मान हलवली.

विकट हास्य करीत लुटारू म्हणाला–"आपण मला ओळखले नाही, राजानेही नाही ओळखले. दुर्भाग्य माझे, दुसरे काय ?"

त्याच्या बोलण्याचा अर्थ न कळून अनन्त म्हणाला—"राजा तुला मृत्युदण्ड फर्मावत असताना मी तेथेच होतो. तू त्याच वेळी राजाला आपला परिचय का दिला नाहीस?"

"मी विचार केला की आता वेळ निघून गेली आहे. पण आता आपणही इथे आहात, आपण माझी व राजाची भेट घडवाल?" लुटारूने विचारले.

लुटारूच्या बोलण्यात नक्कीच काही महत्वपूर्ण रहस्य असावे असे वाटून अनन्त तावडतोब राजाकडे गेला व त्याने राजाला सर्व हकीकत सांगितली. राजाच्या मनातही कुतूहल जागृत झाले आणि त्याने तावडतोब लुटारूला हजर करण्याची आज्ञा दिली.

शिपायांनी लुटारूला राजासमोर आणल्या बरोबर अनन्तकडे बोट दाखवत तो राजाला म्हणाला—"महाराज, माझ्या या दुरवस्थेचे कारण हा चित्रकारच आहे. एवढ्याने समाधान न होऊन हा पुन्हा एकदा माझ्यात लोभ आणि धनलालसा निर्माण करण्याचा प्रयत्न करीत आहे. आपण याला जी हिऱ्याची अंगठी दिली ती तो मला देऊ इच्छित होता."

राजाला आश्चर्य वाटले, त्याने विचारले—"ही अंगठी मीच चित्रकाराला दिली हे तुला कसे ठाऊक?"

हसून लुटारू क्षणभर चुप बसला आणि म्हणाला—"महाराज, पंचवीस वर्षांपूर्वी मी एक भोळासा निष्पाप धनगर होतो. एक दिवस कडक उन्हाच्या वेळी दुपारी मी जंगलात झाडाखाली सुखाने गाढ झोपलो होतो. त्यावेळी या चित्रकाराने हुबेहूब चित्र काढले प्रसन्न होऊन आपण त्याला आपला कंठहार दिलात. तोच हार माझ्या गळयात फाशीचा गळफास होऊ पहात आहे."

ही हकीकत ऐकल्याबरोबर राजा व चित्रकार दोघेही समजून चुकले की पंचवीस वर्षांपूर्वीचा निष्पाप धनगर व आजचा हा क्रूर लुटारू दोघे एकच. आता प्रश्न एवढाच की हा लुटारू का बनला?

राजाच्या प्रश्नावरून लुटारू आपली कहाणी सांगू लागला—"महाराज, आपण चित्रकाराला जो हार बक्षिस दिला होता तो त्याने मला दिला. तो हार जवळच्या जयनगर नावाच्या लहानशा शहरात मी विकायला घेऊन गेलो. माझी वेषभूषा पाहून जव्हेरी मला चोर समजला व त्याने मला कोतवालाच्या हाती दिले. मी सांगितलेली हकीकत कोतवालाला कपोल-कल्पित वाटली व त्याने मला कैदेत टाकले. त्या कारागृहात इतर डाकूलुटारूंशी माझा परिचय झाला. त्या परिचयाचे मैत्रीत रूपान्तर झाले. आणि काय? त्यांच्या प्रभावामुळे मी कायमचा डाकू-हत्यारा बनलो."

त्या लुटारूची हकीकत लक्षपूर्वक ऐकून राजाला मोठे आश्चर्य वाटले—जंगलात निश्चिन्तपणे शेळयामेंढ्या चरायला नेऊन आपला वेळ घालवणाऱ्या निष्पाप धनगराचे या लुटारूत रूपान्तर झाले!

असा विचार करून सुकेतुने त्याला विचारले—"तू जे जघन्य अपराध केलेस त्याबद्दल तुला आता पश्चात्ताप वाटतो की नाही?"

हा प्रश्न ऐकून मान खाली घालत लुटारू म्हणाला—"महाराज, माझ्या पश्चात्तापाला काही सीमाच नाही. पण उद्या तर मी फाशी जाणार. या पश्चात्तापाचा आता काय उपयोग?"

राजा तावडतोब म्हणाला—"माझ्या 'जनावरांच्या पशुपालांचा मुकादम' म्हणून मी तुझी नेमणूक करीत आहे. ते पद तू संभाळ, जा." आणि चित्रकाराला आपला अत्यंत मूल्यवान हार बक्षीस देत राजाने सल्ला दिला—"विद्वान लोकांनी म्हटलेच आहे—'अपात्रदान हे हानिकारक होते.' मी हा जो हार तुला देत आहे तो कोणत्याही अपात्र, अयोग्य माणसाला दान करून पुन्हा असे त्याला संकटात पाडू नकोस."

दोन ब्रह्मराक्षस

एका गावात एक शेतकरी कुटुम्ब होते. दोघेही नवराबायको शेतीवाडीत खूप मेहनत करून पोटापुरते मिळवत असत. पुष्कळ वर्षांनी त्यांना एक मुलगा झाला. त्याचे नाव 'सुलोचन' ठेवले. लहानपणापासून शेतीवाडी सोडून विद्या शिकायची त्याला आवड उत्पन्न झाली. 'मला शिकवा' असा हट्ट तो करू लागला. मुलाची आवड पाहून शेतकऱ्याने गावातल्या पंडिताकडे त्याला शिकायला ठेवले.

पाच वर्षांच्या आतच पंडिताला अवगत असलेली सर्व विद्या सुलोचनने शिकून घेतली. आणि तो कविताही रचू लागला.

एक दिवस पंडित सुलोचनच्या आई-वडिलांकडे येऊन म्हणू लागला—"तुमचा मुलगा भविष्यात एक महान् कवि बनू शकेल. पण आपल्या गावात काव्याबद्दल कोणाला आदर नाही. आपल्या देशाच्या राजालाही काव्यात खास अभिरुची नाही. तेव्हा आता तुम्ही आपल्या मुलाला शेतीच्याच कामाला लावा.

आई-वडिलांनी मुलाला खूप समजावून पाहिले, पण त्याचे मन शेतीवाडीच्या कामात रमेना. शेतकरी आपल्या एकुलत्या एक मुलाचे मन दुखवू इच्छित नव्हता. तो बायकोला म्हणाला—"आपण आणखी जास्त मेहनत करून पैसा जोडून ठेवू. त्या पैशातून आपल्या मुलाला कोणतीही चिन्ता करावी न लागता आरामाने जगता येईल."

तिनेही नवऱ्याची गोष्ट मानली. दोघेही खूप मेहनत करू लागले. परंतु दुर्भाग्याने एक दिवस शेतकरी अचानक साप चावून मेला. त्या धक्क्याने एकाएकी हृदयक्रिया बंद पडून सुलोचनच्या आईनेही इहलोकीची यात्रा संपवली.

मिलिन्द डिके

नातेवाईकांनी सुलोचनला कांही दिवस आश्रय दिला, खोटे-नाटे हिशोब सांगून त्याची जमीन वगैरे सर्व गिळंकृत केले. आणि एके दिवशी त्यांनी सुलोचनला सांगितले—"हे पहा, तू आमच्या बरोबरीने शेतात कष्ट करशील तरच तुझ्या पालन-पोषणाचा भार आम्ही आमच्यावर घेऊ. नाहीतर तुला आमच्या घरात थारा मिळणार नाही."

कोणत्याही तऱ्हेचा प्रतिवाद न करता सुलोचन ताबडतोब घराबाहेर पडला. एका जंगलातून जाताना थकून तो एका झाडाच्या सावलीत बसला. चोहोकडे भरलेले निसर्ग सौंदर्य पाहून त्याचा तोंडून काव्य झरू लागले.

त्या झाडावर बरेच दिवसांपासून एक ब्रह्मराक्षस रहात होता, तो कवितेचा भोक्ता होता. सुलोचनची कविता ऐकून तो त्याच्यासमोर प्रकट होऊन आपला परिचय देत म्हणाला—"कविता ऐकून फार काळ लोटला. तू रोज मला कविता ऐकवलीस तर तू मागशील ते मी तुला देत जाईन."

सुलोचनने ब्रह्मराक्षसाचा प्रस्ताव मानला. ब्रह्मराक्षसाने स्वादिष्ट भोजनाची थाळी सुलोचनसमोर ठेवली, तो मोठ्या तृप्तीने जेवला. एके दिवशी ब्रह्मराक्षस त्याला म्हणाला—"आजपर्यंत मी तुझ्या कविता ऐकल्या, तुझी खूपशी सेवाही मी केली. त्याच्या बदल्यात तू आता माझ्यावर एक काव्य रचून दाखव."

"निसर्गाने कधी 'माझ्यावर काव्य कर' असे मला सांगितले? निसर्गाच्या मागणी-वरून मी कधी निसर्गकाव्य केले नाही. मी आपल्या मनानेच आपल्या आवडीच्या विषयावर काव्य रचतो." सुलोचन उत्तरला.

"तुला माझ्यावर काव्य करावेच लागेल. तोपर्यंत मी तुला या जंगलाबाहेर जाऊ देणार नाही, खायला प्यायला देणार नाही. शिवाय मी तुला खूप त्रास देईन, सतावीन."–राक्षस क्रोधाने म्हणाला.

"तुझ्या धमक्यांनी माझ्यावर काहीही परिणाम होणार नाही, त्यामुळे काही मला काव्य स्फुरणार नाही." सुलोचन स्पष्टच बोलला.

त्या दिवसापासून ब्रह्मराक्षसाने सुलोचनला जेवण देणे बंद केले तो दुबळा, अशक्त होऊ लागला पण त्याने राक्षसावर काव्य केले नाही काही दिवस राक्षस सुलोचनला हवेत उडवून चेंडूसारखा खेळू लागला, तरीही तो विचलित झाला नाही. शेवटी चिडून ब्रह्मराक्षसाने त्याचे पाय पकडून गरगर फिरवून त्याला हवेत झोकून दिले.

सुलोचन अन्यत्र कुठे जमिनीवर वगैरे पडला असता तर मेलाच असता, परंतु सुदैवाने तो राक्षसाच्या हातून उडला तो थेट राजाच्या बिछान्यावर जाऊन पडला!

राजा दचकून उठला आणि सुलोचनला पाहून म्हणाला–"तू कोण आहेस? एकदम इथे कसा आलास?"

सुलोचनने आपला सर्व वृत्तान्त राजाला सांगितला. राजाला ती कहाणी फार विचित्र वाटली तरीही त्याने त्यावर विश्वास ठेवला. राजाला गाण्यात फारशी रुचि नव्हती तरीही त्याला त्याचा कविता आवडल्या. तो म्हणाला–"तू थोडे दिवस माझ्या दरबारात रहा ना!"

सुलोचनने स्वीकृति दिली. त्याच्या कविता ऐकून सर्व दरबारी त्याची प्रशंसा करू लागले. त्याने राजमहाल, राजोद्यान, राजधानीची शोभा, तिथल्या नद्या-पर्वत, वनसौंदर्य यांवर ज्या कविता केल्या त्या

सर्व नगरामधे गीतांच्या रूपात गायल्या जाऊन लोकप्रिय झाल्या.

एक दिवस राणी राजाला म्हणाली–"महराज, सर्व शोभा-सौंदर्यस्थळे कवींच्या काव्यांमुळे लोकप्रिय होतात. तेव्हा आपणा दोघांना नायक-नायिका कल्पून आपल्यावर काव्य रचायला कविमहाशयांना सांगा ना."

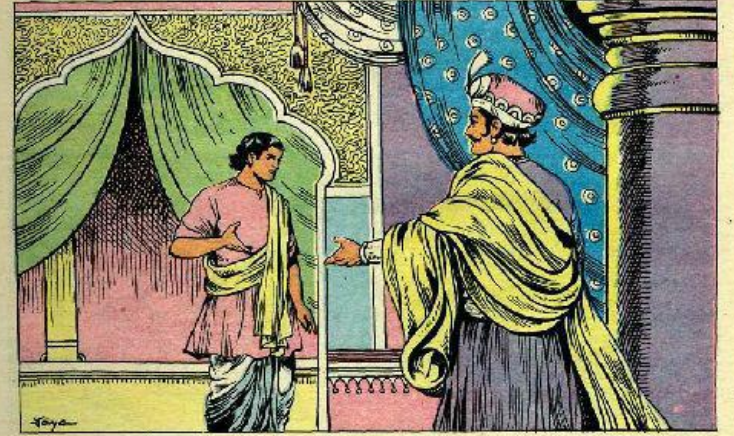
राजाला राणीचा हा प्रस्ताव आवडला. त्याने असा विचार केला की सुलोचनने काव्यांतून राजाचे चरित्रचित्रण केले तर जनता त्याची जीवनगाथा गीतरूपात गात राहील, आपलेही नाव राहील.

सुलोचनला बोलावून राजाने त्याला महाराणीची इच्छा सांगितली. सुलोचन यावर नम्रतापूर्वक म्हणाला–"प्रभु, कोणतेही सौंदर्य जेव्हा माझ्या मनाला आकर्षित करते, माझ्या मनावर प्रभाव पाडते तेव्हां मला आपोआप काव्यस्फूर्ति येऊन मी कविता करतो. परंतु जे सौंदर्य मला आकर्षित करीत नाही त्यावर मी कोणाच्या आज्ञेने काव्य-रचना करू शकत नाही. माफी असावी."

राजाने सुलोचनला एका आठवड्याची मुदत दिली, परंतु त्याच्या निर्णयात काहीही बदल झाला नाही. परिणामतः राजाने रागावून त्याची बंदीशाळेत रवानगी केली.

एक वर्ष निघून गेल्यावर राजा सुलोचनला भेटायला गेला–"तुला कारागारातले हे जीवन कसे वाटते?" राजाने विचारले.

"प्रभु, या एकाकीपणामुळे माझे मन देवाकडे आकर्षित होऊन त्यावर काव्यरचना

करून अत्यंत आनंदात मी जीवन व्यतीत करीत आहे. इथले जीवन खरोखरीच मला फार आवडले." सुलोचन म्हणाला.

"तू कुठल्या अदृश्य देवाची प्रार्थना कशाला करतोस. मी इथे जीताजागता परमेश्वर तुझ्यापुढे उभा आहे. तू मागशील ते मी तुला देईन. मग माझ्यावर आणि महाराणीवर कविता का रचीत नाहीस?" राजाने विचारले.

यावर सुलोचनने एक शीघ्रकाव्य त्याला ऐकवले–मी विचार केला होता की भाग्य-देवीने मला ब्रह्मराक्षसाच्या मगर मिठीतून मुक्त केले. परंतु वस्तुत: देवीनं मला तिथून आणून दुसऱ्या एका ब्रह्मराक्षसाच्या ताब्यात दिलं हे सत्य मला उशीरा कळून आले. ब्रह्मराक्षस कवींना त्रास देऊ शकतील, दु:ख देऊ शकतील, परंतु त्यांच्या तोंडून कविता रचवू शकणार नाहीत–असा त्या काव्याचा अर्थ होता.

ही कविता ऐकून राजाला कळून चुकले की जंगलांतला तो ब्रह्मराक्षस व आपण-यांच्या वर्तणुकीत काहीही फरक नाही. त्याला आपली चूक समजून आली. त्याने सुलोचनची कारावासातून मुक्तता केली व तो म्हणाला–"सुलोचन, तू आजपासून पूर्णत: स्वतन्त्र आहेस. तुला आवडेल तसे काव्य करीत तू पुन्हा माझ्याच दरबारात रहा."

यानंतर राजाराणीने मनापासून काव्यात रस घ्यायला सुरुवात केली. यावर प्रसन्न होऊन सुलोचनने त्या दोघांना प्रमुख पात्रे बनवून त्यांच्यावर काव्य रचले. हे काव्य राज्यभर विशेष आदरणीय बनले.

त्या काव्यात सुलोचनने एका ठिकाणी असा उल्लेख केला–जो राजा कोणतीही याचना किंवा आज्ञा न करता एका उत्तम प्रतिभाशाली कविला स्वत:बद्दल काव्य रचायला प्रेरित करतो, तो राजा खरोखरच मोठा रसज्ञ होय–अशा प्रकारे एका महान् कवीचा आश्रयदाता म्हणून त्या राजाचे नाव सर्वतोमुखी झाले.

एक गावात जंबुनाथ आणि गौरी नावाचे एक जोडपे रहात होते. जंबुनाथ एक नंबरचा आळशी होता. त्याला कुठलाही कामधंदा येत नव्हता, वेळेवर येऊन जेवायचा आणि बाकी दिवसभर गाव भटकायचा. भांडखोर बायकोच्या शिव्या खाऊन मुकाट्याने झोपायचा.

एक दिवस घरांतले तांदूळ संपले होते आणि गौरी स्वयंपाक न करताच नुसती बसून राहिली होती. जंबुनाथ नेहमीच्या वेळी आला व बायकोला जेवण वाढायला सांगितले. गौरीने त्याला शिव्या देऊन अगोदर आपल्या जिभेची खाज शमवली, आणि म्हणाली–"तुम्हाला काही कामधाम करता येत नाहीच. मी तरी हा ससाराचा गाडा कुठवर ढकलत राहू? आजपासून काहीही करून तुम्ही भात-भाकरीपुरते धान्य मिळवून आणा, तरच मी स्वयंपाक करून वाढीन. तुम्हाला काही पैसा मिळवता आला नाही तर चोरी करून का होईना, पण धान्य घेऊन या."

जंबुनाथ आश्चर्यचकित होऊन म्हणू लागला,–"तू मला चोरी करायचा सल्ला देतेस? अग, चोरी करणे हा अपराध आहे, पाप आहे ते! आणि शिवाय मला चोरी करायची विद्याही अवगत नाही.

"ते मला काही माहिती नाही. मी सांगितल्या प्रमाणे करा, नाहीतर हा झाडू पाहिलात?" असे म्हणून गौरीने नवऱ्याला झाडू उगारून दाखवला.

जंबुनाथने भयभीत होऊन विचारले–"तूच सांग ना, कुठे चोरी करायची? कशी करायची?"

"दुपारच्या वेळी सर्वजण शेतावर कामाला जातात. त्यावेळी तुम्ही एकाद्या घरात घुसा आणि धान्य उचलून आणा."

गौरीने सुचवले. जंबुनाथ असेच करू लागला. त्याला परतायला उशीर होऊ लागला की गौरी गल्लीच्या टोकाशी येऊन ओरडे–"सावधान"! आवाज ऐकल्या-बरोबर जंबुनाथ झटक्यात धान्य चोरून पटकन हजर होई.

जंबुनाथ रोज निरनिराळ्या घरी चोरी करत असे. कोणत्याही घरात घुसले तरी तो आपल्या परिवाराला एक दिवस पुरेल इतकेच धान्य उचलून आणत असे. दुसऱ्या कोणत्याही किमती वस्तुंना तो हातही लावत नसे.

काही दिवसांनी गावकऱ्यांच्या लक्षात आले की गावात धान्याच्या चोऱ्या होत आहेत. चोराला पकडायचा निश्चय करून, नीट योजना करून ते टपून बसले.

एक दिवस जंबुनाथ गावाच्या प्रमुखाच्या घरांतच चोरी करायला घुसला. टपून बसलेल्या गावकऱ्यांनी त्याला एकदम पकडले आणि घरासमोरच्या खुंटाला बांधून ठेवले.

बराच वेळ वाट पाहून नवरा घरी आला नाही म्हणून गौरी गल्लीत येऊन ओरडली– "सावधान!"

तो आवाज ऐकून उत्तरादाखल जंबुनाथ ओरडला,–"खुंटाला बांधलोय!"

गावप्रमुखाने विचार केला, त्याला काही कळेना! त्याने विचारले, "हे तू काय ओरडत आहेस?"

जंबुनाथने सर्व हकीकत त्याला सांगितली व तो रडू लागला. तिथे जमलेले गावकाले ते ऐकून खो खो हसू लागले.

त्यानंतर प्रमुखाने गौरीला बोलवले व तिला रागावून म्हटले–"नवऱ्याला काम करायला प्रेरणा द्यायला हवी होतीस, चोरी करायला नव्हे." शिवाय जंबुनाथला ही चांगल्या कानपिचक्या दिल्या आणि मेहनत करून कमाई करायचा उपदेश देऊन त्याला सोडून दिले.

त्या दिवसापासून जंबुनाथने इमानाने मेहनत करायचा निश्चय केला व मजुरी करून जगू लागला.

नैसर्गिक - आश्चर्य :

गोगलगायीची चाल

साध्या गोगल गायीची सर्वोच्च गति ताशी ०.०३१२ मैल (०.०५ कि. मि.) किंवा १६५ फूट (५०.३ मीटर) इतकी असते.

गेंड्याचे शिंग

गेंड्याचे शिंग हरिण किंवा सांबर यांच्याप्रमाणे हाडापासून किंवा आतील पदार्थापासून बनलेले नसते तर ते एकत्र दाबलेल्या केसांपासून बनलेले असते.

म्होरक्याचे अनुसरण करा

इंग्रजी 'व्ही' आकारात उडणारे सारस पक्षी आळीपाळीने टोकावरची म्होरक्याची जागा घेतात. 'व्ही' आकारात उडण्यामुळे ते आपल्या कळपापासून चुकून इकडेतिकडे जात नाहीत.

नक्कल करणारा पक्षी

चाफिंच नावाच्या पक्षाला स्वत:चा असा स्वर किंवा किलबिल नसते. तो दुसऱ्या पक्ष्यांच्या आवाजाचीच नक्कल करून ओरडतो.

चांदोबा

मनोरंजनाबरोबर ज्ञानवृद्धी करणारे खास असे एकमेव मासिक

* चांदोबा आपल्याला पुराणातील व साहित्यातील उत्कृष्ट असे पैलू दाखवून देतो.
* योग्य तो दृष्टीकोन ठेऊन उभ्या जगतातील अद्भुत् व काव्य कथा सरळ शुद्ध शैलीत प्रस्तुत करतो.
* हलकेफुलके हास्य निर्माण करणाऱ्या व ज्ञानात भर पाडणाऱ्या व मनोरंजन करणाऱ्या अशा सुंदर गोष्टीचा संग्रह आपल्याला सादर करतो.
* आपल्याला पुराणातील गोष्टीचे वेचक ज्ञान प्राप्त करून देतो.
* हास्यपूर्ण प्रसंग व ज्ञानबोध करणारी शिर्षके याने आपल्या वाचकांचा उत्साह द्विगुणीत करतो.
* चांदोबा ह्या मासिकाने केवळ आपल्याच जीवनात नाही. तर आपल्या अनेक बंधु-भगिनी व मित्र-मैत्रिणी ह्यांच्याही जीवनात आपले स्थान पक्के केले आहे. त्यामुळे आपण आपल्या अत्यंत जवळच्या मित्रांना चांदोबा भेट द्या.

लहानाचे हे मासिक मोठ्यांच्या आनंदात सुद्धा भर घालते.

इंग्रजी, हिंदी, मराठी, तेलुगु, कानडी, तामिळ, गुजराथी, मल्याळम्, बंगाली, उडिया पंजाबी, असामी व संस्कृत

ह्या तेरा भाषांमध्ये चांदोबा छापला जातो. जो चांदोबा आपणास पाहिजे असेल त्याचे आजच वर्गणीदार व्हा.

वार्षिक वर्गणी : ३०-०० रु.

आपल्याला कोणत्या भाषेतील चांदोबा पाहिजे आहे ह्याचा उल्लेख करून खालील पत्त्यावर आपली वर्गणी पाठवा.

फोटो जोडनावे चढाओढ :: पारितोषिक रु. ५०

या फोटोंची जोडनावे फेब्रुवारी १९८८ अंकात जाहीर केली जातील.

Ananta Desai

M. Natarajan

★ या फोटोंची युक्त जोडनावे एकेकाच शब्दात किंवा छोट्या वाक्यांत असली पाहिजेत. ★ जोडनावे डिसेंबर महिन्याच्या २० तारखेच्या आंत आमच्या पत्त्यावर पोंचली पाहिजेत. ★ आमच्याकडे आलेल्या जोडनावांत सर्वोत्तम ठरतील (दोन्ही जोडनावे धरून) त्यांना रु. ५० चे पारितोषिक दिले जाईल. ★ जोडनावे पोस्टकार्डावर लिहून **चांदोबा फोटो चढाओढ, वडपळणी, मद्रास-२६** या पत्त्यावर पाठवावीत.

ऑक्टोबर महिन्याच्या चढाओढीचा निकाल

पहिला फोटो : **छान पाऊस पाऊस, आला आनंदा उधाण!**

दुसरा फोटो : **भिजायाची भारी हौस, पण न पडे पाऊस!!**

नांव : **मेखला सुधीर नाईक**, ४ ए, हिल टॉप अपार्टमेंट्स, सेनापति बापट मार्ग, पुणे-१६

चांदोबा

भारतापुरती मर्यादित चांदोबाची वार्षिक वर्गणी : रु. ३०-००

वार्षिक वर्गणी पाठविण्याकरीता खालील पत्ता :

डाल्टन एजन्सीज, चंदामामा बिल्डिंग्ज, वडपळणी, मद्रास-६०० ०२६

परदेशांसाठी वार्षिक वर्गणी संबंधी चौकशी करण्याकरीता खालील पत्त्यावर लिहा :

चंदामामा पब्लिकेशन, चंदामामा बिल्डिंग्ज, वडपळणी, मद्रास-६०० ०२६